

Фото з сайта Президента

Канів, Тарасова гора, 9 березня. Після вручення Президентом України Петром Порошенком Національної премії України ім. Тараса Шевченка цьогорічним лауреатам

Україна жде і вірить

Хто йде до влади? Подивись пильніше,
Поглянь на той туманний родовід
І прочитай, що правда суцця пише,
Щоб зрозуміти... А зрозуміти слід!

Вкраїна багатьом із них байдужа,
Лише б себе вельможо звеличить.
Тобі кажу сьогодні, брате-друже:
Не став поспішно вибору печать.

Нехай красивих фраз ядуча слина
На очі наші не кладе більмо.
Вкраїно, утверди отого сина,
Що не зганьбить державницьке кермо.

Щоб переможно вийшли ми із бою,
Відчувши храмів рідних передзвін.
І щоб за право бути завжди собою,
Ми до Москви не бігли на поклін.

Ждемо того, для кого честь і правда
Вартіші будуть за багатства всі,
Хто справедливості зди́ме високий прапор,
Щоб жить Вкраїні в радості й красі.

Хто наше рідне, повнозвуче слово
Не дасть зганьбити зборищу базік.
І отчий рід утвердить, як основу
Для слави й гордості — і прісно, і вовік!

Вадим КРИЩЕНКО

Від Шевченка до наших днів

Богдан ГОРИНЬ,
лауреат Національної премії України
ім. Тараса Шевченка

Не знаю, чи існувала б Україна, чи витримала б вона всі нещастя війни, окупації, чи витримали б сини України тюрми, концтабори, психіатричні лікарні, якщо б не супроводжував українців незламний дух Шевченка з його кредо “караюсь, мучусь, але не каюсь”. Можу підтвердити це досвідом перебування в одному з найбільших у шістдесяті роки російських концтаборів під № 11, що у Мордовії. Кобзар зміцнював наш дух, ми тайкома від концтабірної охорони вшановували його пам’ять.

Геніальний поет був обдарований філософським, історичним і політичним мисленням, був переконаним державником, глибоко усвідомлював роль і значення держави як найвищої, універсальної політичної форми організації народу і обраного ним керівництва, а тому закликав збудувати власну хату, бо

*В своїй хаті своя й правда,
І сила, і воля.*

Шевченко прославляв гетьманську державу як великий здобуток, на який спромігся український народ. Саме державницький розум Шевченка відзначав у своїх статтях і доповідях герой мого двокнижжя Святослав Гординський, наголошуючи, що відновлення Української державності було заповітною мрією Тараса Григоровича. Згадаймо, з якою гіркою писав він про поразку гетьмана Мазепи в боротьбі з катом України Петром І: “Побороли б, якби були одностайно стали”.

Тож не дивно, що Шевченко так глибоко тужив за славними часами гетьманщини:

*Було колись — в Україні
Ревіли гармати;
Було колись — запорожці
Вміли панувати.*

До 205-річчя від дня народження Тараса Шевченка в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка 11 березня відбулася урочиста академія, яку відкрив ректор Університету Леонід Губерський. Слово на урочистій академії виголосили цьогорічний лауреат Національної премії ім. Тараса Шевченка Богдан Горинь, лауреати Національної премії ім. Тараса Шевченка минулих років Михайло Наенко і Михайло Слабошпицький, режисер фільму “Тарас. Повернення” Олександр Денисенко й виконавець титульної ролі Борис Орлов.

Пропонуємо увазі читачів виступ Богдана Гориня, в якому висвітлено перегук ідей Шевченка із сьогоденням.

*Пановали, добували
І славу, і волю;
Минулося...*

Ні, не минулося, бо і сьогодні, як і в оспівані Шевченком часи, ревуть гармати і нові війни, славні лицарі, обороняють нашу землю, не дають ворогу просунути-ся вглиб української території, готові, як і в давні часи, покласти свої буйні голови “за Україну, за її волю, за честь і славу, за народ”. І багато з них уже лягло у цю сирину землю й імена їхні навечно вписані в нашу історію, як вписані в історію імена прославлених Шевченком героїв.

Різниця між описаними Шевченком подіями і нинішнім часом полягає у тому, що у минулі часи Україна боролася з ворогами наодинці, а короткочасні союзники часто зраджували. У буремні роки національної революції 1917—1919-рр. Україна з тяжким трудом, проголосивши чотири універсали, виборола на короткий час свободу і незалежність, проте не втримала її, а Польща, Чехія, Фінляндія та інші народи втримали здобуту свободу, хоча і в них пізніше були проблеми.

Чому Україна неодноразово втрачала незалежність? Тому, що не вистачало трьох складових:

1. Добре підготовленої і оснащеної зброєю армії.
2. Міжнародної підтримки.
3. Єдності.

Зважте, що частина тодішнього політикуму вірила в щасливе життя в союзі з Росією. Як результат віри тодішніх керманців на чолі з геніальним письменником і бездарним політиком Винниченком народ опинився в політичному й духовному поневоленні, до якого нас і нині штовхає чимала частина кандидатів у президенти.

Запитаймо себе, зважаючи на нинішню політичну ситуацію, що для кожного з нас є найважливішим у широкому, а не побутовому розумінні? Як для мене, то найважливішим є зберегти державу, не стати колонією або великою губернією у складі Російської неоімперії.

Чи є гарантія, що статус незалежної держави забезпечить нам клоун, невіглас у державних питаннях Володимир Зеленський? Такої гарантії, такої певності немає, бо Зеленський безпорадний у питаннях державного керівництва, він звертається до народу, щоб запропонував йому керівника служби безпеки, прокурора, прем’єр-міністра. Зате він твердо заявляє, що готовий стати перед катом України Путіним на коліна і просити, щоб він перестав убивати українців і встановив мир на Донбасі. Про анексований Крим він не згадує. Порівнювати його з Рейганом означає ображати пам’ять політика світової слави, який пройшов довгий шлях перед тим, як стати президентом.

Закінчення на стор. 2

ТАРАСОВІ УРОКИ БЕЗ ЛУКАВСТВА

3

ДО ТАК ЗВАНОЇ СПРАВИ КУПРІЯНОВИЧА

4-5

РЕЗИСТАНС КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ

9

Закінчення. Початок на стор. 1

Чи є певність, що державну незалежність України забезпечить Юлія Тимошенко? Коли вона говорить, що скличе учасників будапештського меморандуму — президентів ядерних держав включно з Путіним і вимагатиме від них виконання їхніх обіцянок, то це примітивне й наївне твердження, бо до Путіна вже неодноразово апелювали з такими зверненнями, а він відповідає, що будапештський меморандум ні до чого його не зобов'язує, бо це не юридичний документ. Найсмішнішим є твердження Юлії Тимошенко: “Якщо я не виконаю своїх обіцянок, то через три місяці залишу пост президента”. Таке твердження — явний розрахунок на дурнів, які повірять, що Тимошенко, яка вдається до всіх засобів, щоб посісти крісло президента, здатна за власним бажанням звільнити його. Не перераховуватимемо мильних бульбашок її обіцянок.

Третій рейтинговий кандидат у президенти — нинішній глава держави Петро

Від Шевченка до наших днів

Порошенко. Зважмо на інтелектуальних терезах його плюси й мінуси. Плюси переважають, і ми можемо говорити не про допущені помилки, які є у всіх президентів, а про конкретику, про те, що зроблено впродовж останніх п'яти років. Найбільша недовіра до Порошенка російської владної верхівки саме за те, що він зробив, і що він ще здатний зробити.

Отже, про зроблене, про здобутки України за останні п'ять років:

1. Завдяки Президенту Порошенку Україна вперше за всю історію має надійні, патріотичні, добре підготовлені, оснащені сучасною зброєю — тією, що виробляємо самі, і тією, що нам надають наші прихильники — з Європи, США та Канади. Такі Збройні сили здатні захистити нашу незалежність.

2. Завдяки Президенту Порошенку, його таланту дипломата, його авторитету в світі до України прихилився цивілізований

світ, який не лише співчуває нашій біді — анексії Росією Криму і окупації нею частини Донбасу, а й підтримує Україну політично, фінансово й новітньою зброєю, щоб держава могла оборонитися від агресивної путінської Росії. Це вперше за всю історію України дружні нам країни допомагають нашій державі зміцнити власну безпеку й оборону.

3. Україна, здобувши 24 серпня 1991 р. політичну незалежність, 27 років продовжувала перебувати у кайданах чужої українському народу російської духовності. Російська православна церква московського патріархату разом зі спецслужбами Росії руйнували українську державність, поширювали антиукраїнську літературу, зводили наклепи на Українську державу, перекручували українську історію.

Пам'ятаючи заклик Шевченка “кайдани порвіте” і звернення Миколи Хвильового “Геть від Москви!” Президент По-

рошенко звільнив Україну від кайданів російської духовності. Його мудрість, дипломатичний хист, наполегливість і рішучість переконали Вселенського патріарха Варфоломія у необхідності надати Українській церкві Томос — статус незалежної помісної автокефальної церкви. Нарешті українська політична незалежність отримала свою складову — духовну незалежність. Тепер ми серед рівних рівні.

4. За останні п'ять років Україна очистилася від комуністичних ідолів, а Комуністична партія України відійшла на маргінеси історії.

5. Перед Україною відчинено двері до НАТО і ЄС.

Це далеко не весь перелік того, що зроблено за п'ять років.

Кожний громадянин Української держави 31 березня зробить свій вибір, і кожен голос допоможе або врятувати Україну, або допоможе популістам і невігласам зіштовхнути Українську державу в прірву.

Богдан ГОРИНЬ

Осип ЯКИМЧУК

У СРСР 1965 року Міжнародний жіночий день оголосили вихідним. Люди, котрі добре пам'ятають ті часи, кажуть, що оголошення 8 березня святковим днем було зумовлене прагненням російських імперіалістів (тих, що “ліпили” з усіх поневолених націй СРСР “советський народ”) вичавити з української пам'яті традицію шевченківських святкування. І це, на жаль, значною мірою вдалося зробити. Нині, на 28-му році незалежності України, в Києві дуже часто 7 і 8 березня незнайомі вітали одне одного “с празднічком”. І жодного разу не чув, аби зі святом Шевченка.

Нині проти того, аби українці якомога менше думали про свою хату зі своєю правдою, працюють потужні сили. І вже згадуваний бізнес квітів та подарунків є у тому плані не найпотужнішим гальмівним чинником. Проте з подачі і кремлівських провокаторів, і своїх популістів у багатьох склалося викривлене сприйняття реальності. У неділю 10 березня мав я досить важку розмову з колишнім колегою Віктором Л. Він не допускає іншої думки, окрім своєї. За його логікою, у всіх нинішніх негараздах винна влада, а не Путін. На той момент я не знав про існування перехопленої розмови, яку вважають за діалог Юлії Тимошенко з Ігорем Коломойським. Там є слова, які належать співрозмовнику Тимошенко: “Ми ж поки мети не досягнемо — ми не заспокоїмося”... Тому не міг я довести, що багато негативних явищ є провокаційними. А багато роблять любителі “ловлі рибки в каламутній воді”. Усе краще видно у порівнянні.

Оскільки я народився у сім'ї, яка була депортована у рамках операції “Вісла”, тому з посиленою увагою спостерігаю за подіями у сусідній Польщі. Усе добре стараюся показувати як приклад. І від усього негативу намагаюсь застерігати мою читачку аудиторію. А там негативу не набагато менше, ніж у нас. Візьму чотири найбільш вражаючі випадки з польського життя. Нині там іде процес повернення нерухомості (значною мірою вона належала євреям), яка була націоналізована в комуністичні часи. Віковий рекордсмен, якому “повернули” втрачену у комуністичні часи власність, “мав” 147 років. А таких хто “мав” далеко за 100, було близько двох десятків. Усі вони “повернуті” їм кам'яниці у центрі Варшави тут же за співучасті довірених нотаріусів “перепродували” квартирним шахраям. Оскільки це “реприватизаційне” явище має коріння у часах попередньої влади, то його активно використовує нинішня влада для дискредитації попередників. По суті, як і у нас! Проте на відміну від нас, там значно менший прошарок суспільства піддається впливові подібних

Вимогливість до оцінки фактів

Нині практично кожний день приносить інформаційні несподіванки. Для мене особисто вже не перший рік 9 березня є днем великого розчарування. І не лише тому, що попри старання багатьох політиків, а згодом і Українського Інституту національної пам'яті досі не вдалося перенести вихідний день з брежнєвського 8 березня на шевченківський 9 березня.

інсинуацій. Тверезо мисляча частина суспільства каже, застерігаючи владу, що шахраї швидше придумують, як обійти закон, аніж встигає реагувати законодавець на їхні витівки. Тому ще не відомо, які “шедеври” “випливають” у час нинішньої влади.

Вони вже “випливають” — “цікаві” і, скажімо відверто, небезпечні для України. Нині у рамках також і міжнародних зобов'язань Польщі про мінімізацію викидів, які забруднюють атмосферу, проводиться у державі заміна опалювальних котлів. І тут як тут з'явилися “винахідники”, які, змінивши таблички з маркуванням на старих котлах, продають їх як нові — суперекологічні. Після того, як інформацію про це було оприлюднено на телебаченні, я з великою тривогою ставлюся до оголошень в Україні про суперекологічні опалювальні котли з Польщі.

Виявляється, “екологічне опалювання” — не єдина галузь діяльності шахраїв. Вони активно діють і в медицині. Часто чуємо про випадки того, як держава доплачує до ліків, які ніколи не потрапляли до пацієнтів, а вивозилися за кордон. Не виключено, що й постачальники польських ліків в Україну також таким чином заробляють... Вершиною цинізму вважаю факти виписування лікарями рецептів на ім'я давно покійних пацієнтів та прийо-

му вже покійними лікарями також покійних хворих. За такі випадки “обслуговування хворих” торік Національний фонд здоров'я Польщі виплатив 57 тисяч золотих. Однак у Польщі ніхто не подумується прив'язувати усі ці ненормальності до діяльності перших осіб держави, ніхто їх не оголошує корупціонерами, усе це вважається наслідком суспільної патології. Чому у нас іде прив'язка різних патологій до перших осіб держави?

Своє бачення цього складного і політичного, і ментального явища дав голова “Просвіти” Павло Мовчан. За його оцінкою, головна причина проблеми в тому, що інформаційна сфера практично перебуває у руках чужих Україні людей. “Нині інформаційна проблема є найважливішою для України. Нині ми нічого не можемо змінити, зокрема й норму закону про президента, який дозволяє кожному, хто може зібрати суму застави, балотуватися у президенти. Інформаційна проблема мусить бути загальнонаціональною”.

І поки вона такою не стане, то навіть у випадку, коли законодавець замість 8 березня оголосить неробочим днем 9 березня, важко буде сподіватися, що на рівні суспільного загалу збільшиться розуміння ролі Тараса Шевченка у кристалізації української політичної нації.

Василь
ЯРЕМЕНКО,
професор

Закінчення.
Початок у ч. 10 за 2019 р.

Була у Куліша більш фізична [вада] ніж розумова: він був чоловік дуже впертий, міг дуже багато працювати, але до праці його штовхала не вища ідея, а тільки ненаситне хотіння бути вище других. Звідси й усе! Бувши чоловіком досить освіченим, Куліш зовсім не був настоящим вченим, хапався і за славістику, і за етнографію, і за історію — і ні в чому не зробив нічого викінченого, такого, щоб мало ціну само по собі. Він був не боєць (підкреслено Ф. Вовком. — В. Я.), як Ви кажете, а просто задирака, та й то не з самих сміливих. Ви нізачо не скажете за що і з чим він бився, а тільки з ким та й тут виїде, що він бився сьогодні з тими, з ким мирився учора і т. п. Навіть у літературі він далі перекладів не пішов, хоч і міг би піти, якби ж далась йому конкуренція з Шевченком у віршах. І взагалі Ви узяти на себе дуже нелегку річ писати некролог на його і зробили навіть більш ніж можна було...”².

Звичайно, І. Айзеншток у 20-х роках пішов далі за Ф. Вовка. Він радів, що в його час “ламаються старі, звичні й зручні, як розношені чоботи, схеми, ламаються й замінюються новими, менше зручними, проте науковішими. Та радість І. Айзенштока була передчасною. У 30-х рр. XX ст. українську науку чекало тотальне знищення.

І. Айзеншток вважав, що гірші часи для української науки минули в XIX ст. “Ми до останнього часу не знали, як письменники виглядали справді: їх нам майстерно підробляли, як фальшовані гроші. Замовчували одне, підкреслювали інше. І вважалося мало не коштством відкинути брехливий сором і просто дивитися в очі історії”. В таких історичних умовах Б. Грінченко як науковий авторитет був просто знищений. А свого часу він сам відшукуював українських пропілєїв Макаровського, Тишківського, Кузьменка, писав нариси про забутих тоді С. Руданського, О. Шишацького-Ілліча й інших, яких тільки зараз ми повертаємо читачам.

Був під загрозою повного забуття і Пантелеймон Куліш. Цей процес зупинив Б. Грінченко своїми “Листами з України Наддніпрянської”, “До історії Кулішевих “Досвіток”, передмовою-зверненням до читачів альманаху “Дубове листя”, нарисами “Из новостей украинской литературы”, досі недрукованою статтею “К вопросу об украинском правоспависании”, в якій документально подав заслуги Куліша в створенні наукового українського правопису.

Один із 19-ти псевдонімів Куліша — Ратай Павло, себто орач, хлібороб — можливо, найточніше відтворює образ і суть його. Громада знайшла ще точніший означник — “гарячий” Куліш, але й до сьогодні, за влучним висловом академіка С. Єфремова, до нас дійшов і на ювілейній хвилі іде “провіянний” Куліш.

Мазунчиком долі він ніколи не був, в окремі періоди стояв у центрі культурного, духовного, наукового і громадського життя української освіченої верстви, а доживав віку уже замовчуваної, у самотині на хуторі зі своєю вірною жонкою-подругою, правдешньою “українською Беатріче” (І. Пулюй) — Олександром Куліш-Білозерською — в літературі Ганною Барвінок. Той же академік Єфремов писав, що вона єдина “силкувалася” створити культ Куліша, який “рішуче не прищепився в ширших кругах, і самотня могила письменника тільки далі провадила хуторську самотину живого Куліша”.

Життя П. Куліша сповнене парадоксів. Він помер, а точніш, замерз у наново обладнаному в клуні робочому кабінеті з пером у руці. Бо Мотронівку спалив меткий і спритний поляк-орендар, і Куліш залишився погорільцем, як і його народ, до якого сам безпосередньо повернувся і ходив за плугом, як і він, народ! Він знав його не з-за панського паркану, а все зроблене для народу давало моральне право ки-

Борис Грінченко в обороні спадщини Пантелеймона Куліша

дати йому гнівні звинувачення, бо той народ не виявляв наміру усвідомити свій рабський стан і вжахнутися від нього. Вслухаймося в рядки “Псалтирної псалми” із епіграфом із Шевченка:

Може, верну знову
Мою правду безталанну;
Моє тихе слово.
Може, викую я з його
До старого плуга
Новий леміш і чересло,
І тяжкі упруги,
Може, зорю переліг той,
А на перелозі
Я посию мої сльози,
Мої щирі сльози.

Кулішеві “новий леміш і чересло”, і “тяжкі упруги” мають такий вигляд:

Народе мій, ясирнику татарський,
Невольнику турецький найдорожчий.
Народе мій, недоуку латинський,
Товаришу московської темноти!
Ідять тебе твої сусіди мовчки
І за твоє невольництво не платять.

Пропало вже й схиство в тебе в серці,
Герой же ти хіба над жидовою.
Не учишся ні в греків, ні в латинів,
Темнотою і москаля соромиш.

Це оригінальна парафраза 137-го псалму, але не кожен має моральне право адресувати подібне своєму народові. Для цього треба бути Кулішем і любити його, як Куліш, а головне — зробити для нього, для нас із вами стільки, скільки зробив Куліш:

Народе мій! що нам тепер почати?
Невже вовки будеш спати й спати?

Народе мій! прокинься на хвилину
Та подивись по-людськи на Вкраїну.

Народе мій! зори очима поле.
Нехай на нім не корениться горе.

Ми думками те поле заволочим,
Од Вісли до Кубані сльозми змочим...

А що ж ми там для правнуків посієм,
Коли й шептять одно дному не смієм.

Ця частина “Псалтирної псалми” — своєрідна солідарність із Шевченковим наміром зорати “переліг той” і посіяти на ньому бодай “щирі сльози”. Куліш іде далі:

А що ж ми там для правнуків посієм?

І вони перші кинули на український ґрунт зерна великих думок; Куліш, як і Шевченко, був одним із перших подвижників української ідеї, хоча часом здійснював її “варварським” способом.

Проблема Куліш—Шевченко витає над нашими думками і сьогодні, вона не висвітлена, а над Кулішем тяжіє безпідставне звинувачення у зраді Шевченка, у нібито відвертій ворожнечі ще за життя. Не буду для спростування наводити загальновідоме. Погляньмо на них очима дружини Куліша Ганни Барвінок. У фондах Музею Кобилянського в Чернігові зберігається понад 400 листів її до адвоката І. Л. Шрага, вони майже невідомі. В кожному з них відомості про Куліша, є цікаві відомості й про Шевченка.

29.XII.1898 р.:

“Шевченко до кінця життя свого бував у нас по тричі на день — заходив у латаних чоботях — посидить, то поспіває, то посумує, як дома. Ми його любили, шанували, і душа його чула се. А Музу його і здоров’я пильнували, не тільки пишними фразами осипали — а я йому, як тільки він рушив послі ссилки до Петербургу, послала кирею — вона і шилась у Чернігові, і умираючи єю укривався. А потім ілюбому корюшку йому мариновала і посидала”.

15.XII.1904 р.:

“...а якби в 1847 році не розорили нас, да ми заграницю поїхали і Шевченку широкую б дорогу дружина моя відкрила і просвітила б ще більше. Ще б пожив, ще б написав”.

28.XII.1906 р.:

“Ось поставлять пам’ятник Шевченку, а на черзі і Куліш. Я хоч і не діждусь цього, а почуваю серцем, що це так буде: бо в такому безум’ї і літаргії жорстокості люди не можуть вічно бути. Щоб такого видаючогося чоловіка не оцінити!”

Свята наївність. Сподівання на пам’ятник Кулішеві цієї святої “української Беатріче” ще не справилися, і чи вийшли ми з летаргії жорстокості і безуму, очевидно, не тут слід говорити.

Через рік, а власне в першу роковину смерті Куліша, Ганна Барвінок пише до І. Шрага про відділ Куліша в Музеї української старовини В. В. Тарновського, для якого вона передала більшу частину архіву:

16.II.1898:

“Я Тарновському усього чимало привезла. Шкатулку роботи моєї дружини — струментів часть, три картини — ікону 1845 року і одну картину сепією рисовану, і дві його палки, пам’ятні — біблійську, чорнильницю, карандаш і пр. і пр.

Цілий караван і стільки ж ще його речей назад поїхало. Бо, каже, тісно в музеї. А я хотіла ще й плужок додати, що він пахав. Для століяра і пахаря особий куточок повинен бути.

Уся Європа не діждеться такого працюючого і многостороннього ученого чоловіка...

І стільки він напрацював... А при тім і століяра, і пахаря, і маляр, і переплетчик, і гальванопластику знав, і грав на флейті, скрипці — і се в минути відпочинку. А таких всесторонне освічених людей треба для молодшого покоління показувати із кожного боку”.

Що ж маємо “показувати для молодшого покоління”? Шонайперше, маємо знати, що в десятках випадків нашого культурного, літературного, наукового життя біля імені Пантелеймона Куліша маємо поставити епітет — перший.

Він перший на повен голос в епілозі до першого видання першого українського історичного роману “Чорна Рада” поставив питання, як сам його визначив, “Об отношении Малороссийской словесности к общерусской” (1857). Тут була дана перша захоплена оцінка поезії Т. Шевченка, така захоплена, що поет мусить листовно

зауважити: “Тільки ти дуже вже, аж надто дуже, підпустив мені пахучого курева, так дуже, що я трохи не вчадів”, — але був окрилений.

По суті, Куліш ставив проблему, чи ходить в учнях українська література в стосунку до російської учительки, чи має свої цінності та й інших учителів, уже європейських. Це те питання, що його ставив 1847 р. Шевченко: “У них народ і слово, і в нас народ і слово”. У цьому епілозі Куліш *перший* назвав Миколу Гоголя серед українських письменників, що писали російською мовою, — і від цього визнання ніколи не відступав, *вперше* видавши ним написану наукову біографію М. Гоголя та “Сочинения и письма Н. В. Гоголя” — найповніше на той час, коментоване Кулішем видання.

Питання “Об отношении Малороссийской словесности к общерусской” викликало загальноукраїнську дискусію в 60—70-х рр. XIX ст. В ній брали участь Франко, Драгоманов, Грінченко, Крип’як, але щоразу цю дискусію спиняли адміністративно-царські заборони, а востаннє — 1925—1927 рр. — закінчилася більшовицьким погромом Хвильового і хвильовістів. За цією літературною дискусією стояла тінь Куліша. Фактично гасло “Дайош психологічну Європу” висунув Куліш, активно працюючи над зведенням “золотих мостів” між українською і світовою культурою. Він *перший* переклав 13 драм Шекспіра, низку творів німецької, російської поезії, а головне — здійснив переклад сучасною українською мовою Біблії, *перший* повний її переклад побачив світ, що правда, після його смерті, 1903 р. у Відні.

Точну оцінку діяльності Куліша в цьому напрямі дав Драгоманов у листі до Павлика: Куліш “б’є в точку всесвітньої, людської культури, котру підніме наш народ” (т. VII, с. 106); С. Єфремов у статті “Без синтезу” зазначав, що ним (Кулішем) усе життя володіла одна дума — “від предків, від того українського козацького роду, з якого письменник вийшов, — ідея самостійності української народності”.³ Цього не прощали ні, за словами марксиста Плеханова, “человек экстремы” “захлебывающийся шовинист” Віссаріон Белінський, ні більшовицькі ідеологи, ні сучасні російські демократи, хоча вже загальновідомо, що російський демократ закінчується там, де з’являється українська ідея. “Вітер холодний нам з півночі віє”, — засвідчував Куліш у 60-х рр. XIX ст., віє він і сьогодні.

Правильно, із заслуженою пошаною оцінював Куліша ще за його життя... сам Куліш. І це також не вигаданий штрих до його образу. Таким він був. Та ж і було чим писати.

Ще в 16 років П. Куліш спланував своє життя: стати *першим* поетом України. І він ним став, щоправда, після смерті Шевченка. Кулішева *перша* поетична історія — поема “Україна” — з’явилася майже водночас з “Кобзарем” Шевченка. Куліш зрозумів, що перший поет не він, другим бути не хотів і замовк майже на 20 років. Перехоронивши на Чернечій горі прах Шевченка, Куліш вирушив в турне по Європі і Близькому Сходу. Перший звіт після повернення склав у Полтавській громаді, якою керував О. Кониський. Куліш вдавсь до літературної містифікації, буцімто він серед задунайських запорожців знайшов поета, що “куди тому Тарасові”; і почав читати власні вірші. Палений ревністю із-за Ганни Рентель, яка, побачивши Кулішеві вуса, палкий погляд, чаруючу мову, забула про Кониського, Олександр Якович сказав: “Не крути, Панько, вірші твої”. Цього було досить, щоб наступні 30 років не помічати Кониського, а 1862 р. з’явилася збірка “Досвітки”, що, за словами Франка, справді впродовж кількох десятиліть була кращою поетичною книгою України.

У планах Куліша значилась 12-томна “Енциклопедія фольклору та етнографії”. Він *перший* розпочав її видання під назвою “Записки о Южной Руси”. У 1856—57 рр. вийшло два томи, третій був у верстці, але час вимагав видання іншого типу, і Куліш готує журнал “Хата”, на видання якого дозволу не отримав (перший підготовлений

номер вийшов як альманах), а в 1861—62 рр. усе-таки домігся видання першого українського літературно-художнього і громадсько-політичного журналу “Основа”.

Активну видавничу діяльність Куліш вів у власній *першій* українській приватній друкарні XIX ст.

Для оцінки творів української літератури він виробив чіткі критерії в статті “Характер и задачи украинской критики”, яка *вперше* поставила українську літературну критику на наукову основу, як його “Записки о Южной Руси” *вперше* подали зразки наукової фольклористики та етнографії: Куліш *перший* запровадив стенографічний запис народнопоетичних творів із уст оповідачів.

Насамкінець огляду трудів Куліша на культурних перелогах вкажемо на його “Граматку” (1857) — Буквар, де вперше дав таку абетку, що найповніше відбивала фонетичні особливості українського мовлення і стала загальноукраїнською нормою. Відійшли в історію “максимовичівка”, “драгоманівка”, “желехівка”, “гатуцьківка”, а залишилась “кулішівка”, нею послуговуємось і сьогодні, хоча вже забули, що це “кулішівка”, але радіємо, що репресована в 30-х роках у “кулішівці” літера “г” сьогодні реабілітована і працює на підвищення культури українського мовлення і, дасть Бог, наступні покоління уже не говоримуть “Фата моргана”, Хома Гудзь, Гете, а “Фата моргана”, Хома Гудзь, Гете, бо досі новонароджені українці говорять — “гу”, “агу”, а далі від природи їх віддаляє “рідна” школа.

Як бачимо, нема такої ділянки нашої культури, на якій би Куліш не залишив чітких і глибоких слідів. В окремих випадках він і “наслідує”, але про це ще скажуть очі до “провіювання” Куліша, до спекуляцій на непомірно роздуту честюлюбстві, що вело до шибання в крайнощі, до розриву із частиною сучасників, до проповідання хутірської філософії й усамітнення на хуторі, хоча й там Куліш спростував давнє прислів’я “один в полі не воїн”. Він і один був воїн і скликав всіх свідомих і дужих до української хати:

*Гей, хто на сум благородний багатий,
Сходьтєся мовчки
до рідної хати,
Та посідаймо
по голих лавках,
Та посумуймо по мертвих братах.*

Голі ювілейні наші кутки, скупі й сухі газетні статті, перевидано дешицію, а ще Ганна Барвінок готувала з Іваном Каманіним 20-томне видання творів і листів П. Куліша. Світ побачили лише 5, бо померла жона — Ганна Барвінок. І як вона його кохала! З листа до І. Л. Шрага: “А Куліш, що за чоловік! Я молилась і молюсь такому величю духа. 50 літ життя з Кулішем так скоро протекли, що я не уступила і в гору глянути... Не даю собі права оцінювати його твори по недостатку високої культури освіти, а духовно скажу: після Творця Небесного тільки його можу уподобити, розглядаючи все його життя, всю його терпимість, до Христа, що і пошочини терпів від темних людей. Молоде покоління його освітити настоящим світом, а нетямущі його нехай читають все те, що він писав. “Колись усе минеться — одна правда зостанеться”.

З листа від 19.I.1903 р.: “А й любить він же мене навчив. Його серце гаряче кипучої любові і через край він увесь світ любив і мене. І мене навчив любити, що і досі горю до його більшою любов’ю і шаною, як колись”, — пише Ілля Шрагу 75-річна Ганна Барвінок.

Понад 90 років тому, 5.VII.1904 р. повідомляла Ілля Шрага: “Ограду округи могли скінчити, і слова на воротах гарно слов’янськими буквами вирізали і бронзірували. Ось і текст:

*І буде дух його із віку в вік сіяти
Серця цілющою водою покропляти
І рани гоїти і слюзи обтирати”.*

З цією надією і закінчимо, бо не написали над його могилою своїх слів — ніколи, біжимо в Європу зі своїм куренем, замість того, щоб у поті чола працювати вдома над будівництвом своєї незалежної суверенної України, на яку всі сили поклав наш славетний письменник і громадський діяч.

Резистанс Карпатської України

Юрій КОВАЛІВ

“**Н**імецько-угорський фашизм” (О. Мишанич) зустрів на Севлюшсько-Хустському відтинку збройний опір чеських підрозділів разом із “Карпатською Січчю”. 15 березня “січовики” боронили Королево над Тисою, Севлюш, лінію Рокосово—Веряця—Велика Копаня від чисельніших, добре споряджених мадярів, давши змогу Союму відбутися в Хусті, де президент Карпатської України А. Волошин проголосив її незалежність, на жаль, не визнану ніким у світі. Наступного дня, з 10-ї до 14-ї години, відбулася найбільша битва на Красному полі. Подвиг “січовиків” робив їх персонажами героїчного епосу. Юрій Клен у написаному урочистим віршовим розміром, близьким до гекзаметра, фрагменті епопеї “Попіл імперій” провів паралель між юними захисниками Карпатської України, які загинули на Красному полі, зі спартанцями — захисниками Фермопіл (408 до н. е.) періоду греко-перських воєн. Зміщення конкретно життєвих реалій у легендарну площину виправдане історіософськими настановами, що їх поділяв поет як представник “Празької школи”, взаємоперешуючи античний часопростір з карпато-українським, знаходячи спільні для них коди:

*Мужність безсмертна і тут.
А радість і туга безмірні.
І на цих скелях крутих проміння різьбить
золотисто:
“О перехожий, стривай!
Сповісти Україну, що, вірні,
гордим її заповітам, тут полягли ми всі
триста!”*

Ремінісценція давньогрецької епітафії (“Подорожній, спинись! Тут похований той, хто поліг за вітчизну...”) вказувала на історичне значення Карпатської України попри її короткочасне існування: всього п’ять місяців.

О. Олесь відгукнувся збіркою “Цвіте трояндами” (1939) на бурхливе розгортання подій на Срібній землі, активним учасником яких з осені 1938 р. був його син О. Ольжич, голова Культурної референтури Проводу ОУН, заступник голови ПУН полковника А. Мельника, координатор ідеологічної й політичної роботи, ініціатор “Українського еміграційного бюро”, організатор товариства письменників та літературознавців “Говерла”, якому підпорядковувалася переїзна група “січової” “Летючої естради”. Драматичні колізії тих днів невдовзі висвітлюватимуть у впорядкованому ним документально-публіцистичному виданні “Карпатська Україна в боротьбі”, де містився його нарис “Вояки-будівничі” поряд із нарисами “Ліс шумить” С. Вівчара, “Тюрми й табори” М. Чирського, “Бій на хустському полі” В. Поштакі тощо. Журналістське письмо правило О. Ольжичу за оптимальний засіб структурування комунікативного поля, торування шляхів націоцентричної концепції. Такою ж метою переймалися й Ю. Горліс-Горський, М. Битинський, М. Михалевич, М. Мухин, які поряд із військовими Р. Шухевичем, М. Колодзінським, З. Косаком, боронячи свободу Срібної землі, вподібнювали своє перо до багнета. Участь у відродженні Закарпаття брав поет і прозаїк, адвокат з Хуста Т. Галіп, поетка Вероніка Михалевич. Прозаїк і священник Ю. Станинець, як і М. Бажанський, був депутатом Союму Карпатської України.

Героїчні й трагічні події Карпатської

Особливо катастрофічною для України і в перебігу, і в наслідках виявилася Друга світова війна, ініційована зовнішніми агресорами. Трагедія почалася значно раніше, ніж зафіксовано офіційною історіографією. І навіть не 1 вересня, а 14 березня 1939 року, коли угорці за згодою Німеччини, яка того ж дня рушила на Прагу, почали окупацію Карпатської України.

Україні інспірували мобільні твори, здатні спонукати реципієнта на рішучий спротив руйнівним силам. Це зумовило істотні жанрово-стильові зміни в літературі, простір якої дедалі інтенсивніше заповнював публіцистичний дискурс. Громадянське сумління спонукало до газетярства й прозаїка У. Самчука, референта пропаганди ОУН, представника “Говерли”. Він систематично висвітлював на шпальтах газети “Нова свобода” перебіг культурно-просвітнього й політичного життя на пробудженій державницькими війнями Срібній землі, виголосив доповідь “Завдання сучасної української літератури” (6 грудня 1938 р.), обстоюючи традиційні погляди на письменство. Неабиякий інтерес викликали його 15 репортажів, опублікованих у газеті “Українське слово” (Париж) з кінця 1938 до літа 1939 року, осяяних благородним духом резистансу, що його переживало Закарпаття. Пізніше У. Самчук надру-

кує роман “Сонце з Заходу”, присвячений подіям тієї героїчної епохи, напише книгу спогадів “Лицар без страху і догани”, в якій ітиметься про О. Ольжича.

Мадяри, обзиваючи січовиків “бандитами” й “терористами”, масово нищили їх без суду і слідства, розстрілювали в районі Севлюша, Великої Копані, Королево й Рокосова (15—16 березня), ув’язнювали в концтабори (Хуст, Крива, Тячів, Великий Бичків, Рахів, Свалява, Велике Березне тощо), особливо у Вар’юлопоші біля Ніредьгази (тут відбував ув’язнення поет М. Чирський). Серед документів, які відображають складний перебіг національного пробудження й трагедії Срібної землі, найповнішим видається щоденник “Щастя і горе Карпатської України” редактора газети “Нова свобода” В. Гренджі-Донського. То був детальний літопис тогочасних подій від проголошення автономної республіки у складі Чехо-Словаччини (7 жовтня 1938 р.) до дня втечі поета з мадярського табору Вар’юлопош (7 серпня 1939 р.), переповненого українськими в’язнями. Письменник простежив непрості етапи усвідомлення етнічної ідентичності, наводив приклади державотвірної й героїчного чину края, провокації чехів, угорців, мадяронів й москвофілів, злочини “мадярської солдарески”. Автор сподівався, що його свідчення матимуть широкий публічний розголос, що на підставі зібраного ним матеріалу “може світ представити, що тут робилось”, як гонведи вигадували “рафіоновані муки від нещасних полонених перед замордуванням”. За спогадами О. Ольжича, ув’язненого в Тячеві, “мадярський терор лютував без стриму кілька тижнів”. Мала розголос брошура “Обвинувачую Мадярщину” (1941; перевидана 2015) оунівця, священника, бійця Карпатської Січі, угорського по-

літв’язня С. Папа (Пугач), який від імені українського народу зазначав: “Я один з тисяч тих, що в новій неволі після тюрми, концентраційного табору і поліцейського нагляду, стаю до нової боротьби проти Мадярщини, в надії здобуття волі, і в ім’я замучених кладу скарту на народ мадярів за всі побої, за рани і за кров, у вірі, що український народ заступиться за своїх синів”. Автор в багатьох лаконічних пунктах констатував неспростовні “найголовніші точки обвинувачення”, які досі не знайшли справедливого суду історії.

За діями Угорщини пильно стежила Польща. 15 березня 1939 р. на наказом маршала Е. Ридз-Смігли у Львові й Стрию було створено оперативну групу “D” (півтори дивізії) на чолі з генералом М. Боротю-Спеховичем для координації польсько-угорських дій. Польська влада мала на меті ліквідацію українців “січовиків”, тільки-но вони переходитимуть польський кордон. Найкривавішими були трагедії на Верещкому (17 березня 1939 р.), (Татарському) Яблунецькому біля Ясіні (23 березня 1939 р.) й Узькому (21 квітня 1939 р.) перевалах. Спільний угорсько-польський триумф садизму підпадає під кваліфікацію воєнного злочину, адже збройні сили Карпатської України були воюючою стороною, а права військовополонених, проголошені в положеннях Гаазької конвенції (1907 р.), доповнені Женевською конвенцією (1929), нехтувалися.

Війна, яку принесли в Карпатську Україну угорські фашисти, мала, виявляючи ознаки етноциду, ксенофобську спрямованість. “Варто було, щоб хтось вказав на мене, що я українець, і мене могли знову заарештувати”, — згадує керівник ексективи ОУН в Закарпатті Ю. Химинець, якому вдалося вирватися з ув’язнення, як і М. Чирському, У. Самчуку, О. Ольжичу (“Закарпаття — земля Української держави: Нотатки з історії Закарпаття”, 1991). Вилучали з обігу книги Ю. Боршош-Кум’ятського, В. Гренджі-Донського, Миколаї Божук, І. Колоса, Марка Бараболі й ін. письменників, натомість заохочували російськомовну творчість та діяльність штучного Подкарпатського общества наук. Не спромігшись досягти повної мадьяризації Закарпаття, Угорщина запроваджувала провокативне русинство, обстоюване сумнозвісними А. Бродієм й С. Фенциком. Проте завдяки неймовірним зусиллям колишніх активістів “Просвіти” й “Учительської громади” “вдалося зберегти творчий потенціал українського спрямування” на замордованій мадярами Срібній землі на початку Другої світової війни (О. Мишанич). Студенти й викладачі (М. Феґер, В. Русин, Г. Токар та ін.) з Мукачєво ініціювали рух спротиву окупантам, з 1940 р. діяв територіальний комітет націоналістичного спрямування з центром в Хусті.

Історичні уроки Карпатської України — незаперечні. Вони зафіксовані і в художніх текстах. “Ми не м’які рутени, а граніт / І гордо українцями зведемося”, — підкреслював В. Гренджа-Донський, висвітлюючи у своїх віршах зрушення ментальної свідомості в закарпатському просторі. Тут постало нове покоління, здатне розбудовувати етнічний космос в іманентних вимірах, протистояти деструктивним тенденціям, назване І. Ірлявським (Рошком), який дебютував збіркою з промовистою назвою “Голос Срібної Землі” (1938), “лицарями”, покликаними розвивати героїчні традиції Крут та Базару.

¹ Autbenenihil — або добре, або нічого

² ІР НБУВ, ф. III, № 35957

³ Зап. Іст.-Філ. відділу, т. IV, К., 1924, і окремо

Ярослав ГАРАСИМ,
Львів

«Єдиномисліє» і «братолюбіє» як суспільно-моральний дефіцит гібридного сьогодення

Є велика справедливість у тім, що саме на початку року двохсотлітнього Шевченкового ювілею державницький інстинкт українського національного організму перемогою Революції Гідності вкотре оприявнив світові наше одвічне прагнення повернутися в атмосферу цивілізованого європейського простору, прикро втрачену ще у XVII столітті після підписання з віроломним сусідом Переяславської угоди і формально відновлену наприкінці минулого, коли доволі прогнозово політично паралізувало злочачату радянську імперію.

Однак оновлена Україна могла би стати небажаною загрозою для звироднілого Московського царства, а тому кремлівська деспотія одразу ж вдалася до безпрецедентної для третього тисячоліття відкритої мілітарної агресії, анексувавши всупереч статтям Будапештського меморандуму український Крим й окупувавши частину нашого Донбасу. У черговий раз, як у випадку з незаконним уторгненням на етнічні терени суверенних Грузії і Молдови, на політичному атласі світу з'являються заштриховані території, що є раковими клітинами європейської безпеки та свідченням повної нівеляції норм міжнародного права.

Такі складні обставини ферментації державотворчого поступу спонукують нас до чергового переосмислення Шевченкових “огнистих інвектив”. Чи не тому, розкриваючи понад сто років тому підставовий сенс щорічних Шевченкових свят, Михайло Грушевський був переконаний, що насаперед “вони являються публічним ісповіданням віри для нашого громадянства і обрахунком сумління його членів”.

Цікаво, чи усвідомлював сам поет віщий функціональний ефект та неабиякий енергетичний заряд суєстих ресурсів власного таланту? Мабуть, що так, адже вже у перші роки заслання, уперто порушуючи монаршу заборону, він написав поезію з промовистою назвою “Пророк”, у якій застосовано такий спосіб метафоризації, який нашоюхує нас на думку, що йдеться не так про художню репрезентацію мандрівного старозавітного мотиву, як про таку необхідну у безлюдно-ізоляційних умовах вигнання Шевченкову саморефлексію:

*Неначе наш Дніпро широкий,
Слова його лились, текли
І в серце падали глибоко!
Огнем невидимим пекли
Замерзлі душі.*

У наш час ми стали свідками, як від цього “вогню невидимого” — Кобзарєвого слова — за декламацийним посередництвом святого лицаря Небесної Сотні Сергія Ніго-яна у найвищій фазі суспільно-політичної напруги запалали шини на вулиці М. Грушевського та зайнялися коктейлі Молотова біля наметів на Майдані. За допомогою саме цієї зброї та самозреченої жертвовності хоробрих відчайдухів з України вигнали урядове керівництво, що не виявляло жодних ознак політико-управлінської самостійності й до останнього моменту залишалося фактично малоросійською колегією, звикло призначеною з Москви для корчування щонайменших паростків національного життя, знищення боездатності українського війська та спустошення державної скарбниці. Логічним продовженням майданної героїки стала нескорена доблесть воїнів добровольчих батальйонів, мобілізованих патріотів, кадрових військовиків та мужніх ентузіастів волонтерського руху в одвертому воєнному протистоянні з добре оснащеними, вишколеними у всіх гарячих кутках планети російськими спецпризначенцями. Із суттєвим ускладненням мілітарного завдання — зупинити військову інтервенцію ворога — пропорційно збільшується й чисельність неоправданих втрат, а до Небесної Сотні за неповні п'ять літ приєднуються легіони полеглих захисників української незалежності, які укупі з Олегом Сенцовим, Олександром Кольченком, Володимиром Балухом, полоненими в азовських водах моряками та сотнями запроторених до московських казематів бійців складають наш коштовний викуп за вихід із духовного кріпацтва. У національний ландшафт

вростають тисячі передчасних, ще не зарослих, позначених і безіменних могил; представники мирних професій у стислі терміни опановують військово ремесло, госпіталі та реабілітаційні центри перенаселені психічно й фізично скалченими учасниками АТО та ООС, а в малюнках стривоженої шкільної дитвори головним сюжетним мотивом стає мирне небо і горда постать нескореного воїна. Історико-суспільна панорама нинішньої України надивовижу нагадує ситуацію, окреслену більше ніж сто літ тому у святоточній промові Кирила Студинського на урочистому концерті у Львові: “І зібралася молодь зі всіх суспільних верств, з-поміж нашого свідомого селянства і міщанства, з кругів середніх і вищих шкіл, щоби в пригоді стати рідному краю і не дати на поталу придбань, здобутих нашою усиленно працею”. Обнадійлива пророча Шевченкова інтуїція й у цьому випадку випереджувала подієві колізії реальної історії, а відтак за три місяці до смерті він творить до певної

міри візіонерську ліричну медитацію “Бу-вали війни й військові свари”, в якій, за влучним висловом Богдана Лепкого, “понад кривавою теперішністю повинчав минуле з майбутнім”:

*Минуло все, та не пропало.
Остались шашелі: гризуть,
Жеруть і тлять старого дуба...
А от коріння тихо, любю
Зелені парості ростуть.
І виростуть...*

На щастя, вирости. “І дало наше молоді, новітнє лицарство докази свого завзяття і хоробрости, багато з них вернуло нещасними каліками, а ще більше з них покляло буйні молодіцькі голови на боевищі”.

Усі ці давно минулі й зовсім свіжі, над якими “скапують ще теплі сльози і свіжа кров”, жертвовні офіри привнесені на вітар кінцевої реалізації національно-державницького призначення України, яке майже 80 літ тому митрополит Андрей Шептицький бачив у тім, “щоб створити такі суспільно-християнські обставини, які запевнювали б громадянам правдиве і стале щастя та мали досить духовної сили, щоб поборювати відцентрові тенденції внутрішнього розкладу і успішно захищати межі від зовнішніх ворогів”.

Нинішня потреба у широму спілкуванні з Шевченковим генієм увиразнюється ще й тим, що демонічною силою зовнішньої агресії нас втягнуто у брудний процес щоденного творення різноманітних явищ гібридного характеру. Фактично гібридність стала головним розпізнавальним знаком нашого сьогодення, який при такій активній експлуатації легко може призвести до дискредитації національно значущої аксіології, до знецінення віками акумульованого реєстру вартостей, до утвердження кодексу суспільної байдужості та тотальної зневіри. І якщо гібридний інтервенції “русского міра” в український етнічний простір згуртовано опираємось як нав'язливому імперському вірусів, то на-

слідки від соціокультурних та політико-дипломатичних гібридів українського або європейського походження для суспільного спокою є вкрай згубними. Варто нагадати лише деякі з цих феноменів, що потрапляючи у наше інформаційне поле, призводять щонайменше до когнітивного дисонансу, яскраво ілюструючи своєю суттю парадоксальність непокінчених категорій. Без сумнівів штрих-код гібридності мають такі сумнозвісні чинники, як успішне функціонування українських бізнес-корпорацій на території Російської Федерації, надто повільний перехід парафіяльних спільнот до ПЦУ та належність українських громадян до православної конфесії московського патріархату, участь Стусового розпинателя Медведчука в мирних перемовинах у складі української контактної групи та повернення цієї одіозної фігури в активний політичний процес, висунення літературознавців з провокативно-дискредитаційним шевченковознавчим доробком на здобуття найви-

сі особистого протистояння з ненависною Москвою нескореного українського режисера, за звільнення якого бореться весь цивілізований світ. Замордоване життя Олега Сенцова, несправедливо засудженого на вдвічі більший за Шевченків термін ув'язнення, може стати остаточним присудом дипломатично кволій гуманітарній політиці прагматичного Європейського союзу та виявиться сатанинським торжеством великодержавного неосцинізму, освяченого покровительством ФСБ-шного православноі ієрарха та стриманою папською екуменічною недалекоглядністю.

Майже сто літ тому, реагуючи гострою реплікою на антишевченківську тираду одного з героїв “Вальдшнепів” Миколи Хвильового, Євген Маланюк спробував означити характер впливу “кипучої крові” Шевченка на поступовість державницьких стратегій кожного з наступних поколінь українства. “Процес матеріалізації Шевченкової поезії, — стверджував він, — потужно триває, і тільки коли він закінчиться власною державою, ми зможемо сказати що сучасність доросла до Шевченка”. Але всупереч оптимістичним Маланюковим запевненням досягти Шевченкових верховин національної гідності навіть “у своїй хаті” нам поки що не під силу. Пояснення цьому можемо віднайти на перетині соціогуманітарних феноменів, закладених в основи нашої суспільності. З одного боку — зовнішній тиск дипломатичних маніпуляцій такий далекий від правдивого європейця Шевченка, який, на думку Івана Франка, і сам “не передбачував тих новочасних, маккіавелівських способів політичного та національного гніту, що не раз виступають навіть під плащиком далекогозорого економізму або лібералізму”. З іншого — внутрішня структура нинішнього українського соціуму, цей парафіяльний реєстр “і мертвих, і живих, і ненароджених земляків”, у якому чисельно чомусь і далі переважають “раби з кокардою на лобі”, “дядьки отечества чужого” та інші, за словами Івана Дзюби, “дрібніші достойники суспільного бестіарію”, що в умовах постколоніальної дезорієнтації перевтілювалися у повністю zdegradovanу протоплазму ватників — у рабській покорі яких Тарас Шевченко вбачав чи не головну заповруку імперського розквіту:

*— Якби то, — думаю, — якби
Не похилилися раби...
То не стояло б над Невною
Оцих осквернених палат!
Була б сестра! І був би брат!
А то... нема тепер нічого...
Ні Бога навіть, ні півбога.*

Щоправда і на владному олімпі постражданної України опинилися здебільшого “лакеї в золотій оздобі” — лідери з мінімальним умістом управлінської шляхетності, непогамовним хижацьким інстинктом власного збагачення та глибоким переконанням особистої безкарності, які під ширмою ефемерного реформування країни за європейськими стандартами послідовно залишають за межею бідності значну частину своїх громадян, розхитуючи натомість фундаментальні засади традиційних моральних інституцій драгівливими маршами рівності та проявами фальшивої толерантності.

“Тарас Шевченко як явище велике й вічно живе — невичерпний, нескінченний і незупинний. Волею історії його ототожнено з Україною, і разом з її буттям триває Шевченкове...”. Саме тому кожен прийдешній день ставитиме перед нами нові іспитові завдання насамперед у площині повної деокупації національної свідомості через духовно вимогливе випробування Шевченком, усю творчість якого можна означити як зазивний лист до української нації.

Вадим ПЕПА

Шекспір і претенденти на владу

Перші ж репліки у виставі “Коріолан” бентежать глядацький зал, як потривожений блжолний рій. І далі мистецьке напруження триває аж до фінального виходу виконавців під бурю влячних оплесків. Нічого дивного. На сцені Національного академічного драматичного театру імені Івана Франка втілено історичну трагедію Вільяма Шекспіра.

Режисер-постановник сценічного дійства — заслужений діяч мистецтв України, лауреат Національної премії України імені Т. Шевченка Дмитро Богомазов. Він тонко розставляє акценти, наголошує на визначальному. Тож те, що відбувається на кону, б’є не в брову, а в око теперішній “юрбі”. Дошкульне зачіпає глядачів. Певно, декому надається можливість побачити себе, як у дзеркалі. Тож зал реагує жваво. Аплодують і ті, котрі вважають себе безгрішними, й ті, в кого є бажання стати кращими. Недарма ж Арістотель провіщав, що вища мета втілюваних на сцені трагедій — катарсис, тобто “очищення духу” за допомогою “страху і жалю”. Ширі співчуття і співпереживання більшою чи

меншою мірою таки ж облагороджують людську природу.

Хоча ніякі тисячоліття цивілізаційного розвитку її не змінюють. З якими достоїнствами і вадами вродилася людина, з такими невід’ємними і торує шлях у незвідане майбутнє. Генії, в сузір’ї яких сяє й ім’я Шекспіра, відколи вже повчають, як відрізнити добро від зла. Та діється те саме, що і з законами в першій-ліпшій краї-

ні. Як же їх дотримуватися, не порушувати? До цього в ідеалі — як до неба пішки. Водночас і в мистецтві — який там катарсис? Стократ легше розкидатися брудом матів-перематів, гудити, очорнювати, бездумно обплывувати навіть доленосне, випускати із підсвідомості, як джина із пляшки, тваринні інстинкти. Вивільняти низьке з прихованого в естві вищих створінь, які — вінець при-

роди, незрівнянно легше, ніж виховувати порядних громадян.

Як і рівним йому, Шекспірові доступні таїни людської душі. А в цьому випадку — ще й трагізм у взаєминах різних станів. Головний герой Кай Марцій у виконанні заслуженого артиста України Олександра Форманчука переконливий і повнокровний. Видатний полководець примножує славу могутнього Рима у кровопролитних битвах. Особисті подвиги й шрами від численних ран відчиняють йому двері до сенату. Вивищується зі званням консула. І трапляє в тенета інтриг. Їх плетуть “народні трибуни”, одурманюючи демагогією темну масу, яку можна повернути чортзна-куди й направити проти кого завгодно.

Обурений поведінкою римлян, які забули про його подвиги заради їхнього ж спасіння, Марцій перекидається на бік тих, проти кого воював. З військом, яке раніше громив, здобуває гучні перемоги, вдовольняється новим прізвиськом — Коріолан і погрожує знищити Рим. Ні

вмовляння рідної матері (народна артистка України, лауреат Національної премії України імені Т. Шевченка Наталія Сумська), ні слюзи вірної дружини з малю дитиною (Анастасія Рула), ні мудрі застереження Мененія Агріппи, друга Коріолана (народний артист України, лауреат Шевченківської премії Богдан Бенюк) не відвертають ображеного від зради свого роду. Перед фіналом Коріолан укладає вигідний для тих, до кого перейшов служити, мир.

Однак нові союзники підступно підбурюють супроти проголошеного ненадійним темну “юрбу”, і головний герой гине від удару меча в груди. Режисер уміло натякає на те, що для аморальних політиканів, якими є “народні трибуни”, немає нічого святого. Замість переконувати, учиняють мордобой. Повчально для сучасних глядачів, які надивилися подібного на екранах телевізорів. Хоч би хто торочив, що історія нічого не вчить, а вона таки повчає. Аби тільки було бажання пізнавати.

Ще одне достоїнство спектаклю — бездоганна українська мова (адже переклад видатного майстра слова Дмитра Павличка).

Передчуття дядька Тараса

Едуард ОВЧАРЕНКО

Фото надав Арт-центр ім. Івана Козловського

В університеті є такий формат — самостійні роботи, коли студенти самі обирають для постановки уривки з п’єс. Вони запропонували поставити уривок з “Мини Мазайла”, а саме сцену Мокія і Улі. Цей матеріал виявився близьким для режисера, бо, ще навчаючись в університеті культури в Рівному, вона грала роль Баронової-Козино.

— Цей твір дуже актуальний, особливо сьогодні, — розповідає Олена Щурська. — Ми почали розбирати той історичний період. Тут показана історія однієї сім’ї, яка по суті описує цілу країну. І поки ці актуальні питання люди не з’ясує на рівні сім’ї, важко щось з’ясувати і на рівні держави. Спочатку спробували зробити цей уривок, потім інші. Зрештою зробили цілу виставу, яку вже показували на фестивалі у Чернігові. Головний герой вважає, що прізвище не дозволяє вибитися на вищі професійні ранги тільки через те, що весь його рід і прізвище українські. І він вирішив змінити своє прізвище, щоб бути дотичним до чогось російського.

Герої уславленої сатиричної комедії Миколи Куліша “Мина Мазайло” ожили на сцені Арт-центру імені Івана Козловського Національної оперети України. Режисер-постановник — старший викладач Національного університету театру, кіно і телебачення ім. Івана Карпенка-Карого Олена Щурська, актори — студенти акторського факультету, курс народного артиста України Богдана Бенюка.

Але це було не на часі. В Радянській Україні у той час почалася українізація. І пророчою є фраза з п’єси, що “ця українізація — це спосіб виявити всіх нас українців і знищити, аби і духу не було”, говорить про те, що в принципі українство як таке потрібне сусідній державі (Росії) лише для того, щоб тримати нас на короткому повідку. А коли хтось сильно висовується, цих людей треба познищувати. Цей процес проявляється історично, як пророцтва Куліша.

Актори, студенти-випускники курсу Богдана Бенюка, у більшості вже працюють на професійній сцені. Марина Кошкіна, яка виконує роль Рини, — в Національному академічному драматичному театрі ім. Івана Франка, в іншому складі цю роль грає Марічка Кос; Володимир Захарченко (дядько Тарас) — у Київському академічному театрі юного

глядача на Липках, нещодавно почав виконувати роль Тараса Шевченка у виставі “Сон”; Ігор Качур грає в театрі “Актор”, багато знімається в кіно; Антоніна Цурикова (Тьотя Мотя) бере участь у різних театральних проектах; Аня Сердюк (Улічка) та Ігор Лагай (Привид) грають у Київському академічному Молодому театрі; Таїсія Сікорська виконує роль Мами. Роль Мини Мазайла в різних складах виконують Петро Русаненко (Київський театр “Актор”) та Віталій Слущкий (Київський театр юного глядача), а роль Баронової-Козино — Маруся Чуприненко, яку можна побачити в українському кіно. Ці молоді люди щільно влилися в театральний простір Києва.

Творча знахідка художника Ігоря Білецького — газета, що по суті стала однією з повноцінних дійових осіб. Персонажі читають газети, де і політичні новини, і оголошення про зміну прізвища.

Куліш вивів образ Дзеркала, в яке всі дивляться. А у виставі зробили рамку, яка є ніби дверцятами між нашим світом і світом душ, які чекають, що в нашому щось вирішиться (це нагадує образ батька Гамлета, який чекає, коли настане справедливість).

При створенні вистави для персонажів підбирали костюми, що були б стилізацією під 30-ті роки минулого століття, коли відбувалася дія п’єси. Переважно звучить музика тих часів, а також мелодії Мирослава Скорика.

Дон Жуан на мерседесі

Київський академічний театр юного глядача на Липках запрошує на виставу “Дон Жуан VS Донна Анна”.

Едуард ОВЧАРЕНКО

Фото з сайту театру

Режисер-постановник вистави — Микола Яремків, який раніше працював режисером-постановником у Харківському академічному драматичному театрі, Київському академічному Молодому театрі, ставив вистави у театрах Львова, Івано-Франківська, Луганська, Луцька, Миколаєва, Дніпра. Викладав акторську майстерність у Харківському інституті мистецтв ім. Івана Котляревського, Національному університеті театру, кіно і телебачення ім. Івана Карпенка-Карого. З 2018 року — головний режисер Миколаївського академічного художнього російського драматичного театру.

В основі постановки — поетична драма Лесі Українки “Камінний господар”, в якій уперше в українській літературі змальовано образ чоловіка-спокусника. Імпульсом до написання твору стала пушкінська драма “Камінний гість”. Але у творі було викладено відмінне від російського попередника трактування образу камінної статуї, Дон Жуана і Анни, уведено інших персонажів.

Українська версія світового сюжету написана 1911 року в місті Хоні на Кавказі. Леся Українка так визначила задум драми: “Ідея її — перемога камінного, консервативного принципу, втіленого в Командорі, над роздвоєною

душею гордої, егоїстичної жінки донни Анни, а через неї — і над Дон-Жуаном, “Лицарем волі”. Традиційний спокусник жінок у Лесі Українки сам стає до певної міри жертвою жінки, яка зломилася його волю.

1971 року студія “Укртелефільм” зняла фільм за цією п’єсою, де знялися уславлені українські актори Богдан Ступка, Ада Роговцева, Таїсія Литвиненко, Антоніна Лефтія, Олександр Гринько. А Національний академічний театр російської драми ім. Лесі Українки звертався до “Камінного господаря” чотири рази.

У Київському театрі юного глядача не обмежилися лише текстом п’єси Лесі Українки, а ще й додали уривки з творів Жана Батиста Мольєра (переклад з французької Ірини Штещенко) та Олександра Пушкіна (переклад з російської Максима Рильського).

Яскраві образи створили артисти театру Ігор Пісний (Командор), Катерина Марченко (Донна Анна), Олександр Зіневіч (Дон Жуан), Дар’я Завгородня (Долорес), Ігор Іванов (Сганарель), Леонід Марченко (Дон Побло де Альварес), Надія Трибун (Дона Мерседес). У Олені Михайличенко (Шарлотта), Марини Веремійчук (Ельвіра), Валерія Войтенка (Гусман), Кароліни Пампухи (Матюріна), Богдана Зашпи (П’єро) ролі хоча й другорядні, але вони допомагають краще зрозуміти головних дійових осіб.

Серед представлених робіт — макет першого пам’ятника Тарасу Шевченку скульптора Івана Кавалерідзе, який постав 1918 року в місті Ромни нині Сумської області (торік 27 жовтня Україна відзначала 100-річчя цього пам’ятника).

Поруч — маловідомий проект могили Тараса Шевченка, яка, на думку І. Кавалерідзе, мала бути саме такою. Тут же — проект пам’ятника Шевченку, який Кавалерідзе створював спочатку для міста Дубно, а потім — Ленінграда. Врешті, у дещо зміненому вигляді він постав у Москві. Тодішній перший секретар ЦК КПРС Микита Хрушов не любив творчості скульптора, оскільки вважав її авангардним мистецтвом. Отож авторами цього пам’ятника вказано трьох молодих тоді скульпторів, а ім’я Івана Петровича навіть не згадано.

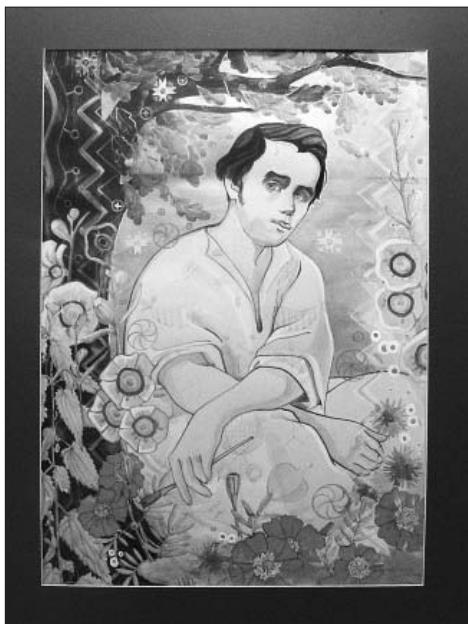
У творчості Івана Кавалерідзе було багато проектів, присвячених Кобзарю. Він — автор трьох пам’ятників Шевченку: крім Ромен у 20-ті роки вони постали в Сумах (демонтований за наказом Микити Хрушова) та Полтаві. І хоча Шевченківська тематика завжди була провідною в його роботах, митця так і не відзначили Шевченківською премією.

В експозиції представлено роботи українських художників, починаючи від 60-х років минулого сторіччя до сьогодення.

— Проект “Від Подолу до Золотих воріт” спочатку було присвячено 200-річчю від дня народження Тараса Шевченка, — розповідає Олександр Юнін. — У проекті крім нашого музею

Шевченко і Кавалерідзе

У Музеї-майстерні Івана Кавалерідзе відкрили виставку “Від Подолу до Золотих воріт” з нагоди 205-річчя від дня народження Тараса Шевченка. Ініціатор проекту — директор музею Олександр Юнін, інформаційна підтримка заступника директора музею з наукової роботи Олександра Логвина та провідного наукового співробітника Кетевані Маркарової.

хованців Дитячої академії мистецтв, що на Оболоні.

Ми вирішили, що проект “Від Подолу до Золотих воріт” повинен мати продовження. Відтоді щороку відкриваємо його напередодні дня народження Кобзаря. І завжди додаємо кілька нових робіт. Зокрема представлено картини з уже окупованого Криму, а також роботи донецького

тоді взяли активну участь Музей гетьманства та Музей історії міста Києва. Було представлено творчість відомих художників і молодих митців, зокрема ви-

— Творчість Миколи Гроха до певної міри можна вважати візитівкою сучасного образотворчого мистецтва України, — сказав, відкриваючи виставку, директор Головної дирекції виставок НСХУ Ігор Волошук. — Його роботи є взірцем виконання творів акварельними фарбами. Нещодавно відбулися загальноукраїнські виставки акварелей в Одесі, Києві. Там було представлено твори багатьох художників, але картини Миколи Гроха виділялися його серед цього творчого розмаїття. Митець багато разів виставлявся у цих залах, інших інституціях, має звання і нагороди. А нова виставка — справжній подарунок усім шанувальникам акварелі”.

Колеги та учні Миколи Гроха звернули уваги на педагогічну діяльність художника, який заснував студію образотворчого мистецтва при Спільці.

Відкриваючи виставку живописних творів Василя Ходаківського “Терра інкогніта”, Ігор Волошук звернув увагу на такі риси творчості митця, як експресія та позитивне відчуття. Заслужений художник України Іван Черниш підкреслив, що завдяки картинам пана Василя у виставкових залах Будинку художника запанувала весна, а головне у творах художника — утвердження життя і любові.

Василь Ходаківський згадав своїх учителів Євгена Кравченка та Миколу Стороженка. На переконання пана Василя, навчання художника не закінчується ніколи. А щоб досягти успіху у творчості, доводиться багато чим жертвувати.

Серед представлених творів запам’ятовується картина “Лісова пісня”, на створення якої надихнула однойменна драма-феєрія Лесі Українки; пейзажі — “Там, де панує мир”, “Забутість”, “Спогади дитинства”; незвичайний світ тварин відтворено у полотнах “Постскриптум”, “Великий форсаж”, “Вихор”; невинність руху відображена у картині “Скачки”, а враження від подорожей надихнули художника на створення “Вечірньої Венеції”.

Центральне місце у наступній виставці посідає творчість народної художниці України, члена правління Київської організації НСХУ, завідувачки кафедри, про-

Наталка Ніколайчук “Білі лілеї і синій виноград”

Акварель Миколи Гроха

Мажорні кольори весняної магії

Відразу кілька виставок відкрили на початку весни у виставкових залах Центрального будинку художника НСХУ: нову персональну виставку представив народний художник України Микола Грох; на виставку “Терра інкогніта” запросив живописець Василь Ходаківський; третя виставка представляє творчість відразу трьох мисткинь — Наталки Ніколайчук, Катерини Корнійчук і Олени Михайлової-Родіної.

фесора образотворчого мистецтва Київської академії мистецтв Наталки Ніколайчук.

Учасниця багатьох всеукраїнських та міжнародних виставок (Греція, Данія, Німеччина, Канада, Японія, Франція). Твори зберігаються у Міністерстві культури України, Дирекції виставок НСХУ, художніх музеях Хмельницького, Полтави, Запоріжжя, Чернігова, Донецька та Луганська, Музеї книги і друкарства України, картинних галереях Ізмаїла і Кривого Рогу, приватних колекціях в Україні та за кордоном.

“Народний художник України Наталка Ніколайчук — майстер по-справжньому сучасний. У її творах переплітаються язичницькі та християнські мотиви. Адам і Єва, Богоматір, архангели і янголи існують поряд з Мавкою, русалками, прекрасними і премудрими дівами, що влітають

стихії і сили природи, або ж Великою Праматір’ю, творцем і захисницею Всесвіту, яку шанували на українських землях ще за часів Трипілля. Символічні деталі художниця вводить у свої твори суто інтуїтивно, а потім знаходить наукове підтвердження своїх прозрінь. Так було із численними “уквітчаними” героїнями в обов’язковому вінку-вінці, яких так багато в її графіці, в її живопису”, — вважає мистецтвознавець Оксана Ламонова.

Поруч — роботи художника-постановника Київського академічного театру юного глядача на Липках Катерини Корнійчук. Мисткиня мала 15 персональних виставок в Україні, Польщі, Франції і США. Як сценограф та художник з костюмів створила понад 30 вистав для провідних театрів Києва та інших міст України. Працює в галузі

Художник Василь Ходаківський

станкової графіки, живопису, сценографії та театрального костюма.

На переконання пані Катерини, “весна вражає не тільки пробудженням природи, а й особливим настроєм емоційного піднесення. Вона провокує загострене відчуття цінності життя саме в його оновленні. У такому настрої враження від навколишнього світу завжди загострені. І байдуже, куди веде мандрівка реальна чи уявна — до тихого узбережжя річки біля старого саду чи до величної Венеції, адже мерехтіння ранішнього ще не спокотного сонця перетворює будь-яке місце вражень у мажорні кольори весняної магії”.

Завершують виставку полотна члена НСХУ Олени Михайлової-Родіної, учасниці багатьох всеукраїнських та міжнародних виставок, яка працює у галузі книжкової графіки, станкової графіки і станкового живопису. “Зворушливе слово весна! Стільки очікувань у ньому та сподівань... Чекаєш миті нові, нового життя! Здається, що ось повернулись і дівочі літа... Любов’ю безмежно насичує світ, світанок і ранок, і вечір... Горить! Палає любові натхнення в весні”, — пише художниця.

Сторінку підготував
Едуард ОВЧАРЕНКО
Фото автора

Георгій ЛУК'ЯНЧУК,
фото автора

Заповідна земля Кобзаря

Серед мистецьких творів, друкованих видань, музейних експонатів та документів, які розповідають про діяльність Тараса Григоровича на Київщині (1843—1845 роки), було представлено вперше і пов'язані з іменем Шевченка унікальні предмети із затоплених сіл Київщини.

Співорганізаторка проекту, директор Вишгородського історико-культурного заповідника Влада Литовченко розповіла на відкритті: “Київщина посідала особливе місце у житті та творчості Великого Кобзаря. Рівно 160 років тому у Лейпцигу друзі Шевченка вперше надрукували збірку “Новые стихотворения Пушкина и Шевченки” з шістьма раніше написаними, але забороненими поезіями Тараса Григоровича. Серед них “Заповіт”, “Розрита могила” і “Кавказ”, створений у Переяславі”. А директорка Державного архіву Київської області Соф'я Каменєва додала: “Є розповсюджена думка, що батьківщина Шевченка — це Черкащина. Однак насправді це історична Київщина, оскільки народився Тарас у Звенигородському повіті Київської губернії, а Черкаська область з'явилася лише 1954 року”. Перший президент України Леонід Кравчук, виступаючи на заході, зауважив, що сьогодні через засилля бруду, який ми бачимо на екранах телевізорів, усе ж пробивається українська сила: “І я вірю в те, що Тарас Григорович своєю думкою, своїми творами і їхньою силою допоможе їй”.

Експозицію виставки відкривають мапи ХІХ століття, зокрема мапа Звенигородського повіту Київської губернії 1854 року, на якій позначено рідні місця Кобзаря — села Моринці та Кирилівка. Представлено оригінал ревізської казки кріпаків поміщиків Енгельгардтів з посімейними списками сім'ї Шевченка, де вписаний дворічний Тарас. Цей документ внесено до Державного реєстру національно-культурного надбання України. Є документи, пов'язані з діяльністю Т. Г. Шевченка на Київщині у 1843—1845 роках. Праця Тараса Григоровича у Київській археографічній комісії, мандрівка Україною як художни-

Відкриття виставки на честь 205-річчя з дня народження Тараса Шевченка відбулося в Державному архіві Київської області. Найбільшу в Київській області стародавню колекцію “Кобзарів”, унікальні листівки, книгу із записом дати народження Великого Кобзаря та інші історичні документи, пов'язані з життям та творчістю Тараса Шевченка, вперше показали на відкритті музейно-архівного проекту “Історична Київщина — заповідна земля Кобзаря”.

ка-портретиста, зближення з видатними меценатами Київщини знайшли відображення у документах, пов'язаних з діяльністю Тимчасової Комісії для розбору стародавніх актів. Також є документи про викриття російським урядом Кирило-Мефодіївського таємного товариства та намагання довести причетність до нього Т. Г. Шевченка. Це справи про вилучення заборонених книжок авторства Т. Шевченка, П. Куліша і М. Костомарова у різних осіб. Інша частина документів розкриває сторінки історії переслідувань і заборон не лише проти розповсюдження кобзаревих творів, а й проти тих відомих діячів українського національного відродження (зокрема, Миколи Лисенка), які, ушановуючи пам'ять поета, стверджували історичне значення його творчості у визвольному русі поневолених народів обох імперій. Представлена тема меморіалізації постаті поета: зокрема, презентація статуту товариства “Просвіта” у Києві, заснованого 1906 р. в пам'ять Т. Г. Шевченка, засновниками та членами якого були Б. Грінченко, М. Лисенко, С. Єфремов, Л. Косач (Леся Українка), О. Косач (Олена Пчілка). Увагу відвідувачів привертають документи про відкриття 1911 р. виставки мистецьких творів Т. Г. Шевченка, організованої відомим київським книговидавцем В. С. Кульженком.

Влада Литовченко (праворуч) та співорганізаторка проекту Соф'я Каменєва на відкритті виставки

Частини приватних колекцій показали історики та меценати Василь Михальчук, Дмитро Піркл, Зоя Ружин та Інна Бессалова. Зокрема, Дмитро Піркл представив на виставці “Кобзар” 1876 року, де вперше надруковано підцензурні вірші поета — Стара Київська громада викупила їх у братів Шевченка, а через два роки Михайло Драгоманов у Женеві перевидав збірку для нелегального розповсюдження.

Окреме місце на виставці відведено експозиції Інни Бессалової “Предмети і зображення Тараса Шевченка із затоплених сіл Київщини”. Серед унікальних експонатів — вишитий портрет Шевченка та рідкісне кольорове видання шевченківського календаря-щотижневика на 1964 рік із затопленого села Тарасовичі Вищедубечанського району. Календар цікавий тим, що кожного тижня у ньому згадуються дати та події з життя Великого Кобзаря, уривки його творів та слова видатних людей про нього.

Організаторами музейно-архівного проекту “Історична Київщина — запові-

тна земля Кобзаря” виступили Київська облдержадміністрація, Державний архів Київської області, Вишгородський історико-культурний заповідник, Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, ЦДІА України (в м. Києві), Центральний державний архів-музей літератури та мистецтва України, ЦДКФА України ім. Г. С. Пшеничного, Яготинський історичний музей, Київський університет ім. Бориса Грінченка.

Відзначити річницю з дня народження Великого Кобзаря прибули також заступник голови Київської облдержадміністрації Анна Шкуро, в. о. начальника Управління культури, національностей та релігій КОДА Віталій Томнюк та перший секретар посольства Казахстану в Україні Гульнара Турсинбаєва, а також представники наукових та музейних інституцій — організатори проекту.

Ознайомитися з експонатами на виставці в Київському обласному архіві можна до 29 березня за адресою: вул. Юрія Іллєнка, 40.

ТИЖНЕВИК ВСЕУКРАЇНСЬКОГО
ТОВАРИСТВА «ПРОСВІТА»
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

АНОНС

Будьмо разом! ПЕРЕДПЛАТА—2019

Вартість передплати
(з доставкою і поштовими витратами):
Поштовий індекс — 30617. Сторінка у каталозі — 79

на 1 місяць
на 3 місяці

18 грн 11 коп.
52 грн 33 коп.

на півроку
на рік

99 грн 41 коп.
195 грн 02 коп.

Засновник:
Всеукраїнське
товариство “Просвіта”
імені Тараса Шевченка
Реєстраційне свідоцтво
КВ № 4066
від 02.03.2000 р.

Шеф-редактор
Павло МОВЧАН

Головний редактор
Микола ЦИМБАЛЮК

Редколегія
Любов ГОЛОТА (голова),
Павло МОВЧАН,
Олександр ПОНОМАРІВ,
Микола ТИМОШИК
Георгій ФІЛІПЧУК
Микола ЦИМБАЛЮК
Іван ЮЩУК

Заступник головного редактора

з виробничих питань
Наталія СКРИННИК
278-01-30 (тел/факс)

Відповідальний секретар
Ірина ШЕВЧУК

Відділ культури
Едуард ОВЧАРЕНКО

Відділ коректури
Ольга ЖМУДОВСЬКА
Ірина СТЕЛЬМАХ

Комп'ютерна верстка
Ірина ШЕВЧУК
Володимир ЖИГУН

Інтернет-редактор
279-39-55

Черговий редактор
Едуард ОВЧАРЕНКО

Бухгалтерія
279-41-46

Адреса редакції:
вул. Хрещатик, 10-Б,
м. Київ, 01001

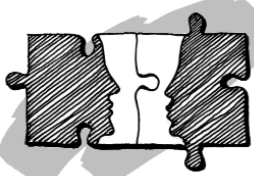
E-mail: slovo_prosvity@ukr.net
http://slovoprosivity.org
http://prosvitanews.org.ua

Надруковано в ТОВ «Мега-Поліграф»,
04073 м. Київ, вул. Марка Вовчка, 12/14.

Листування з читачами —
тільки на сторінках газети.

Відповідальність за достовірність
інформації несуть автори.
Редакція залишає за собою право
редагування та скорочення текстів.
Редакція не завжди поділяє
погляди своїх авторів.
При використанні наших публікацій
посилання на “Слово Просвіти”
обов'язкове.
Індекс газети
“Слово Просвіти” — 30617

Шевченкові уроки без лукавства

Мирослава ВОВК,
доктор педагогічних наук

Традиційно з ініціативи відділу змісту і технологій педагогічної освіти Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України щороку проводиться круглий стіл “Громадянсько-патріотичні ідеї Т. Г. Шевченка в соціокультурному та освітньому просторі України”, метою якого є окреслення можливостей конструктивного використання творчої спадщини Тараса Шевченка у сфері формальної і неформальної освіти. 5 березня 2019 року за підтримки Кафедри ЮНЕСКО “Неперервна професійна освіта XXI століття” НАПН України, Відділення професійної освіти і освіти дорослих НАПН України, Всеукраїнського товариства “Просвіта” імені Тараса Шевченка було організовано круглий стіл у Національному музеї історії України (м. Київ). Загалом у роботі заходу взяли участь близько 70 учасників — переважно студенти Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, Київського професійно-педагогічного коледжу імені Антона Макаренка, викладачі, науковці, громадські діячі.

Модератором круглого столу виступила Наталія Філіпчук (кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу змісту і технологій педагогічної освіти Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, член Кафедри ЮНЕСКО “Неперервна професійна освіта XXI століття” НАПН України).

З привітаннями до учасників звернулися Тетяна Сосновська, генеральний директор Національного музею історії України, заслужений працівник культури України; Микола Нестерчук, відповідальний секретар Всеукраїнського товариства “Просвіта” імені Тараса Шевченка, заслужений працівник освіти України; Лідія Хомич, доктор педагогічних наук, професор, заступник директора з наукової роботи Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України.

Говорили про утвердження статусу української мови як державної та мов інших національностей з позиції посилення поваги до них, забезпечення повноцінного розвитку і збагачення; педагогічні ідеї Тараса Григоровича Шевченка у

сучасному контексті міждисциплінарності; ідею неперервності навчання у творчості Т. Шевченка; графіку рідної мови; пріоритет громадянських цінностей у рідномовній освіті зарубіжних країн; абетку Тараса Шевченка як культурно-освітню дитиноцентристську скарбницю сучасного поступу національного “Я” тощо.

Доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, перший заступник голови Всеукраїнського товариства “Просвіта” імені Тараса Шевченка Георгій Філіпчук акцентував увагу на необхідності вивчення спадщини Т. Шевченка з позиції врахування сучасних актуалітетів суспільного поступу, наголосивши, що “допоки народ спроможний народжувати Франків, Шевченків, Федьковичів, цей народ непереможний... Відповідно передні ряди сучасної інтелігенції, політикуму повинні бути національно свідомими в ідейному, політичному й духовному вимірах”. Василь Чебаник, член-кореспондент Національної академії мистецтв України, лауреат Шевченківської премії 2019 року, презентував власні наукові теорії щодо реалізації ідеї унікальності української мови в неповторній абетці, яка сприяє національній ідентифікації українців, — рутенську абетку.

Шевченкознавець, кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник, заступник директора з наукової та видавничої діяльності Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України Сергій Гальченко ретроспективно окреслив долю рукописної і малярської спадщини Тараса Шевченка. Кирило Стеценко, голова Правління Київської “Просвіти”, здійснив текстотричний аналіз міфосимволіки творчості Тараса Шевченка з позиції втілення в ній абсолютів української нації — Бог, любов, Україна, родина.

Урочиста академія у Здолбунові

3 нагоди 205-ї річниці від дня народження Т. Г. Шевченка та 30-річчя Шевченківської естафети “Дорогами поета на Рівненщині” у Здолбунові відбулася урочиста Академія. Вона стартувала 1989 року з ініціативи Рівненської обласної організації НСПУ.

Щороку літературно-мистецька акція передається від району до району: Радивилівського, Дубенського, Здолбунівського, Острозького, Гощанського та Корецького, в яких 1846 року перебував Тарас Шевченко. Торік Здолбунівський район отримав естафету від Дубенщини, а вже сьогодні передав сусідньому Острозькому району.

На урочистий захід завітали письменники та просвітяни, школярі та молодь, представники влади та громадськості, делегації та творчі аматорські колективи з 6-ти районів — учасників естафети.

Урочиста Академія — фінальний захід, який підсумовує всі проведені заходи в районі з ушанування Кобзаря протягом року.

Справжній шедевр створили педагоги та учні закладів освіти Здолбунівщини — вишиваний та ілюстрований “Кобзар”, в який увійшли уривки та окремі твори Т. Г. Шевченка, який презентували гостям урочистої Академії “Дорогами поета на Рівненщині”.

Діяла літературна сцена за участю письменників Рівненщини,

виставки, фотозона — інсталяція з виробами декоративно-ужиткового мистецтва, виставка аматорських витинанок Сніжани Король.

Зі сцени звучали слова-вітання від голови НСПУ Михайла Сидоржевського, голови Рівненської організації НСПУ Ірини Баковецької, народного депутата України Олександра Дехтярчука та твори Великого Кобзаря у виконанні голів районних адміністрацій усіх шести районів, які брали участь у акції передачі Шевченківської естафети.

Прес-центр Рівненського ОО
Товариства “Просвіта”

Тетяна ВИГОВСЬКА

5 березня у центральній бібліотеці міської ЦБС відбувся 30-й за ліком конкурс читців поезії Тараса Шевченка “Кобзарева зоря”. Його популярність виросла настільки, що довелося започаткувати відокремлене дитяче змагання декламаторської майстерності.

Конкурс тривав два дні у п’яти номінаціях — дошкільнята та школярі початкових класів, 5—6 класи, 7—8 класи, старшокласники і студенти. Дітвора оцінювало журі на чолі з Тетяною Виговською, просвітянкою, волонтером, журналістом, головним редактором видавництва “Час Змін Інформ”. Гран-прі серед молодших учасників отримала Катерина Сергієнко.

Призерами конкурсу в номінації “Дошкільнята та учні 1—2 класів” стали: I місце — Анна Ліхачова; II місце — Мілана Гордейчик та Влада Яремчук; III місце — Михайло Довгалюк і Марія Проценко. У віковій категорії “Учні 3—4 класів”: I місце — Анатолій Попелянець; II місце — Євген Гришко і Олександр Федак; III місце — Ангеліна Кобринець та Катя Мишко.

У віковій категорії “Учні 5—6 класів”: I місце — Анастасія Найдя; II місце — Марина Григоренко і Олександр Цуцков; III місце — Лукія Оверченко та Ксенія Недрега. У віковій категорії “Уч-

Щороку над Білою Церквою сходить «Кобзарева зоря»

Тарас Шевченко не забронзовів. Кобзар не переродився в абстрактно-помпезний символ. Його творчість знаходить відгук в українських серцях. У декого уява розгулюється до “квантового стрибка”, але для більшості українців Тарас Шевченко — велет духу, пророк і совість народу.

Переможці номінацій — “Учні 5-6 класів” та “Учні 7-8 класів”

ні 7—8 класів”: I місце — Анастасія Чернух; II місце — Аліна Королевич та Ліза Попроцька; III місце — Аліна Джима і Юлія Кирута.

Майстерність чотирьох десятків конкурсантів-старшокласників і студентів оцінювало журі під головуванням очільника Білоцерківського міськрайонного об’єднання ВУТ “Просвіта” Кос-

тянтина Климчука. В його складі були заступник голови Київського обласного осередку Міжнародної організації “Жіноча громада” Меланія Ішук, народний артист України, керівник квартету “Явір” Олесь Харченко, вчителька з Польщі Анна Матисяк, головний спеціаліст відділу культури і туризму БМР Ксенія Жукова та поетеса Тетяна Строкач.

Конкурс проводився під гаслом “Тарас Шевченко єднає серця”. Тож поезії Кобзаря, крім української, виконували французькою, польською, болгарською, німецькою і навіть японською мовами. А Наталія Гурська (КЗ КОР “БЦ багатопрофільний НРЦ”), яка має вади слуху, не лише вразила журі декламаторством, а й супроводжувала свій виступ мовою жестів і по праву посіла одне з призових місць.

Цікавим було виконання “Заповіту” студентом Білоцерківського аграрного університету з Камеруну Лессомо Алейном. Він прийшов зі своїми співвітчизниками, і коли закінчилася змагальна частина й їй перед учасниками конкурсу кілька пісень виконав Олесь Харченко, камерунці також продемонстрували свої артистичні таланти. Спів і танці додали конкурсу атмосферності й шарму.

А Гран-прі отримала учениця БНВО “Перша Білоцерківська гімназія” Анна Панько, яка перевтілилася в трагічну постать Матері з поеми “Сова”. Призерами конкурсу в номінації “Старшокласники” стали Анна Агалієва, Даниела Ямпольська, Анастасія Павловська, Юрій Бортнік, Наталія Гурська, Ольга Клінкіна, Георгій Осадчий, Анна Хоменко і Святослав Петришин.

У номінації “Студенти” не було рівних вихованцю ДНЗ БПТУ ім. Поповича Павлу Пасічнику. Андрій Полішук, студент того ж закладу, виборов третє місце. Юнацьку команду призерів “розбавила” Євгенія Навіцька, студентка Білоцерківського гуманітарно-педагогічного коледжу.

Переможці і призери отримали цінні призи, серед яких були і ексклюзивні “Кобзарі”, видані “Просвітою”, і розкішні щорічники з цитатами Шевченка і репродукціями його картин та офортиків, віддрукованих фондом Миколи Томенка “Рідна країна”.

Ще довго учасники обмінювалися думками і фотографувалися біля портрета Тараса Шевченка та виставки його книг. І в ці хвилини подумалося, що Тарасове слово об’єднало людей з різних країн і континентів.

За правду і незраджену національну пам'ять — до криміналу?

Післяслово до справи про так званий злочин українського історика з Польщі Григорія Купріяновича

Микола ТИМОШИК,
доктор філологічних наук,
професор, журналіст
Фото автора

Хмари над українцями Польщі

Ця історія громом пронеслася і Польщею, і всім західним світом та упродовж кількох місяців тримала в напрузі чи не все свідоме світове українство.

Хмари над українцями Польщі згустилися після події, формат і зміст якої навіть близько не нагадував того, що згодом крайовий представник уряду цієї країни публічно назве “провокацією”, “гуцпою”, “скандалем”.

Торік 8 липня у селі Сагринь, що неподалік Холма, відбулися скорботні урочистості з нагоди вшанування пам'яті українців, які загинули тут 10 березня 1944 року від рук відділів Армії Крайової. На заповнений прибулими з близьких і далеких сторін українцями цвинтар у Сагрині приїхав Президент України Петро Порошенко з офіційною делегацією з Києва, Львова та Івано-Франківська.

Головним доповідачем на цій церемонії був Григорій Купріянович.

Наведу лише дві короткі витинки його виступу:

“Ця земля довкола Сагрині — це серце Холмищини, регіону, який так помітно записався в історію українського народу. Не лише тому, що Холм був столицею Галицько-Волинського князівства..., усипальницею руських князів та місцем народження першого голови Української держави Михайла Грушевського. Це регіон, у якому століттями побутовувала і розвивалася українська культура і мова, де жили в минулому сотні тисяч синів і дочок українського народу”.

“Сьогодні згадуємо події березня 1944 року. У ці воєнні дні, в розпалі польсько-українського протистояння, захисту в Сагрині шукали українські мешканці сусідніх сіл. Саме в ніч з 9 на 10 березня 1944 року, у день особливий в українській національній традиції, атаку на село здійснило об'єднання відділів Армії Крайової... Атака на Сагринь почалася близько четвертої ранку і тривала до десятої, коли село було повністю спаленим. Досі не знаємо точної кількості жертв. Того ж дня формування Армії Крайової провели також атаки на сусідні українські села: Шиховичі, Ласків, Малинци, Метелин, Турковичі, Терebin, Терebinець, Верешин та інші. У результа-

Наприкінці минулого року Окружна прокуратура в польському Замості відкрила кримінальне слідство у справі Григорія Купріяновича — відомого в Польщі та за кордоном історика, доктора, голови Українського товариства в Люблині. У розповсюдженому засобами масової інформації офіційному повідомленні прокуратури йшлося про те, що ознак кримінальної дії в цій справі не виявлено.

Втім, тоді, у грудні, було ще рано радіти. Бо могла бути апеляція на таке рішення головного призвідника кількомісячного досудового розгляду — Люблинського воєводи Пшемислава Чарнека. Однак апеляцію не було подано, і рішення прокуратури набрало чинності.

Тож наразі можемо говорити не лише про перемогу здорового глузду, а й про уроки, які мають винести українці по обидва боки Сяну і Бугу з цієї історії.

ті акції польського підпілля ці села були частково або повністю спалені, а їхні українські мешканці вбиті”.

Загалом, як зазначалося в оприлюднених ще до цієї події матеріалах, у Сагрині та довколишніх селах тоді було вбито близько 1300 українців.

1478 слів промови — під прокурорським мікроскопом

Реакція польської сторони була несподіваною.

Уже наступного дня, 9 липня, Люблинський воєвода Пшемислав Чарнек заявляє журналістам на прес-конференції, що Григорій Купріянович у своєму виступі не лише “зневажив польський народ”, а й порушив закон про Інститут національної пам'яті. Як відомо, в ухваленій торік у Польщі новій редакції цього закону, що викликала гостру міжнародну реакцію, за “заперечення злочинів українських націоналістів” передбачено тюремне ув'язнення терміном до трьох років.

Жалобні урочистості українців у Сагрині за участю Президента України воєвода називає “провокацією” й подає скаргу на Григорія Купріяновича до прокуратури.

Почалася досудова тяганина, що насторожила всіх українців: справою Купріяновича паралель-

но займалися дві прокурорські установи Польщі — слідча частина Інституту національної пам'яті та Окружна прокуратура в Замості.

Загалом у промові Купріяновича, як підрахувала програма комп'ютера, було 1478 слів. Якщо поділити ці слова на близько 150 днів, упродовж яких у різних державних законодавчих інстанціях тривала тяганина, то виходить, що щодня там вивчали по десять сказаних прилюдно істориком слів правди, відшукуючи в них щось, що можна було б, бодай за вуха, притягнути до ознаки криміналу.

Ще не було ніяких висновків у тих дошукуваннях, а поважного історика, фактично без пояснень, виводять зі складу Комітету із захисту пам'яті боротьби і мучеництва Інституту національної пам'яті в Люблині. Водночас зі сторінок преси посилюється критика його імені у низці польських ЗМІ. Помітним стало наростання так званої мови ненависті в Інтернеті.

В одному зі своїх інтерв'ю Купріянович про це висловився так: “Воєвода спалював мою особу і моє добре ім'я, не чекаючи на рішення суду. Фактично, у публічному просторі він уже домігся “покарання” мене за мою діяльність як лідера української громади. Незалежно від виснов-

Монумент у пам'ять убитих українців на цвинтарі в Сагрині

ків прокуратури чи рішення суду, медійна кампанія воєводи вже таврувала мене й українську громаду, а це впливає на наше життя”.

Пожавішали явні й приховані недруги України і українців.

Чого вартують, скажімо, публікації у відкритій мережі професора Вроцлавського університету Богуслава Пазя. Ось одне з його висловлювань: “Сьогоднішнє толерування владою в Польщі бандеризму за східним кордоном знову стає серйозною загрозою для нашої безпеки, коли в країні проживає 2,5 мільйона українців”.

До слова, цей університетський викладач давно не приховує своїх антиукраїнських поглядів і періодично збуджує громадськість зловісними сентенціями. Для прикладу, 2015 року він на своїй сторінці у Фейсбукі, в унісон із російською пропагандою так коментував відео, на якому донецькі сепаратисти змушують над захопленими в полон українськими вояками: “Бандерівське стерво отримало доброго прочухана, аж приємно. Як тут не любити руських...”.

“Провина” історика в тому, що писав і говорив правду

У лютому 1998 року в канадському Вінніпезі відбувся Міжнародний симпозіум з нагоди 25-ліття упокоєння Івана Огієнка (митрополита Іларіона) та 80-ліття очолюваної ним упродовж тривалого часу Української православної церкви в Канаді. Головними доповідачами на поважний науково-просвітницький захід організатори запросили двох дослідників із Європи: автора цих рядків та молодого на той час викладача Університету Марії Складовської-Кюрі в Люблині історика Григорія Купріяновича.

Відтоді не без захоплення стежу за публікаціями цього вченого, оскільки низка їх присвячена дослідженню життя і творчості героя моїх книг митрополита Іларіона на теренах Польщі. На цю тему він має десятки статей і виступів. Базуються вони зазвичай на малодоступних для українських дослідників архівних документах.

Огієнківська послідовність, наполегливість, сміливість вивела його на дослідження й іншої теми, яка на теренах Польщі з офіційної точки зору вважалася наперед невдячною, а то й ризикованою — доля українців Польщі, кривди влади православного населенню. Результатом кількарічних архівних пошуків стала унікальна книга-альбом Г. Купріяновича “Акція руйнування православних церков 1938 року на Холмищині і Південному Підляшші”. Книга вийшла польською і укра-

їнською мовами і стала чи не першим виданням в історіографії про цю замовчувану донедавна подію.

Непростим сторінкам історії українців Польщі присвячені й інші його книги, де він виступає і автором, і упорядником: “А Турковичами живе вся земля Холмська наша...: Православна традиція Туркович”, “Михайло Грушевський та його Мала Батьківщина — Холмищина у XIX-XX століттях”, “Кліцелі, Підляшшя, Україна”. Ці книги також вийшли двома мовами — українською і польською.

Переконливим адвокатом свого послідовника міг би виступити сам Іван Огієнко (митрополит Іларіон). Адже саме цей діяч першим говорив у своїх численних текстах про непросту сторінку польсько-українських відносин на Холмищині у період 1939—1944 років.

Доктор Купріянович — багаторічний голова Українського Товариства, що діє в Польщі, відомого своїми численними акціями на захист українських пам'яток сакральної культури на теренах Холмищини і Підляшшя, збереження української ідентичності і культури та повернення землякам історичної правди.

Тепер стає зрозуміло, чому йому не знайшлося місця на історичному факультеті Люблинського університету (не продовжили черговий строковий контракт), чому виключили з праці у відповідній комісії Інституту національної пам'яті.

Атаки з боку найвищого представника уряду Польщі у краї, паплюження імені у деяких польських ЗМІ, кількомісячні переживання за долю сім'ї (має три доньки) і за своє майбутнє в час досудового слідства у справі не похитнули безкомпромісну позицію цієї особистості. В одному з інтерв'ю варшавській газеті “Наше Слово” на запитання про його ставлення до цієї надуманої ворогами українства справи він відповів словами Тараса Шевченка: “Ми просто йшли... У нас нема зерна неправди за собою...”.

В іншому інтерв'ю історик твердо наголошує: “Вважаю, що моїм основним аргументом перед прокурором та — якщо відбудеться судовий процес — у суді має бути моя промова, виголошена у Сагрині 8 липня 2018 року. Хто вміє, нехай вкаже, де там неправда, у якому місці я скоїв злочини, в котрих звинувачує мене люблинський воєвода”.

Вчинок і позиція, варті наслідування сучасними українцями в Україні.

Українці Польщі і світу єднаються

Так звана справа Купріяновича підтвердила давно істину про

Фото із сайту tvrezo.info

Виступ доктора Г. Купріяновича на мітингу в Сагрині

те, що українці здатні об'єднатися й відкинути дрібні та несуттєві розбіжності між собою в моменти, коли перед ними постає реальна загроза.

Таке усвідомлення виявили і лідери української громади в Польщі та численні її члени. У Фейсбуці швидко з'являється сторінка “Підтримуємо Григорія Купріяновича — Wspieramy Grzegorza Kuprianowicza”. Портрет його із написом “Купріянович — один із нас” активно поширюється мережею, мандрує шпальтами багатьох різномовних газет світу.

Чітку й однозначну позицію з підтримки історика заявила редакція найстарішої українськомовної газети в Польщі “Наше Слово”. Тут уперше було вміщено повний текст промови доктора Купріяновича в Сагрині. А далі, фактично щоденно, часопис давав своїм читачам усебічну інформацію про перебіг подій. Притому — в різножанрових матеріалах: від інформації, інтерв'ю до аналітичних статей.

Показово: в той час, коли прокуратура Замостя вже дала повний хід розгляду заяви воеводи Люблина проти Купріяновича, редакція за кілька днів друкує базовану на архівних матеріалах та спогадах очевидців ще одну правдиву аналітичну статтю Г. Купріяновича на цілу шпальгу з промовистою назвою “Удар по християнських храмах у християнській країні: Холмщина і Південне Підляшся 1938 року”.

Не був осторонь і щорічний “Український Альманах” (орган Об'єднання українців у Польщі). Черговий його випуск, що вийшов у світ на початку 2019 року, містить низку об'єктивних і сміливих, як на нинішню ситуацію, публікацій довкола справи Купріяновича. Постійною ця тема була на шпальтах нової газети для українців у Польщі — “Наш Вибір”.

Без зволікань заявила про себе організована українська спільнота і в Західній Європі, і в Америці. Із гострою Європою виступив Світовий Конгрес українців. За повідомленнями преси, вживалися заходи, аби донести суть цієї справи до Конгресу США, організувати там зустріч з українським істориком Польщі. З подібними заявами виступили українські спільноти Португалії, Естонії, Греції.

А що історична Батьківщина?

Було б неправильно стверджувати, що в перебігу резонансної справи проти українця Люблина, а якщо ширше, — проти наших однокровних братів у Польщі — Україна стояла осторонь.

Пошлюся на висловлювання міністра закордонних справ України Павла Клімкіна. Ось коротка цитата: “Провиною” Г. Купріяновича, наскільки я розумію, стало те, що він “мав сміливість” сказати, що був жертвою, а хто здійснив злочин, тобто ще раз озвучив давно відомі факти, які досі нікому навіть на думку не спадало заперечувати”.

Щоправда, це висловлювання не прозвучало як офіційна думка Міністерства закордонних справ і не поширювалося відповідними каналами, а було оприлюднене на особистій сторінці міністра Клімкіна у Фейсбуці. До того ж, більше ніж через місяць після того, як доктора Купріяновича польські борці з “українським бандеризмом” уже послали на чергове коло моральних і фізичних випробувань.

Справедливості ради варто згадати, що заступник глави МЗС Василь Бондар зустрічався з послом Польщі в Україні Яном Пеклом. За словами заступника міністра, він закликав польську сторону “припинити переслідування історика Григорія Купріяновича, голову Українського товариства в Люблині”.

Отож ідеться чи не про єдину публічну, хоча й запізнилу, реакцію центральної виконавчої влади.

Щодо крайової влади, то тут небайдужість проявили лише дві обласні державні адміністрації — Львівська та Тернопільська. Там прийняли звернення до нашого МЗС. Було то 30 серпня і 7 вересня. Публічної реакції Києва на те, як видно, не було.

7 вересня Григорія Купріяновича запросив відвідати Львів голова тамтешньої ОДА Олег Ситюк. Звісно, досліднику приємно було почути в місті Лева таку заяву: “Українська громада в Люблині і особисто Г. Купріянович завжди мають відчувати, що Українська держава стоїть на захисті українців у всьому світі”.

Інше питання, наскільки така словесна риторика відповідає реаліям.

Втім, цю думку варто підсилити такою деталлю.

Безумовно, що так звана провокація українців у Сагрині торік 8 липня була викликана офіційним українським чинником. Купріянович постраждав за виступ на заході, який проводився з відома офіційного Києва, за безпосередньої участі першої особи України в Польщі. Навіть за протоколом, у такій ситуації, коли всіх собак за той захід польські офіційні чиновники вирішили повісити на одного доповідача, громадянина Польщі, Київ не мав морального права віддавати його на поталу. Якщо не президент, то його адміністрація, гуманітарний прем'єр-міністр — хтось із них мав би подати голос від імені всієї України на захист мудрого й сміливого зарубіжного українця. І не через сторінки Твіттер чи Фейсбук.

Ще сумнішим є це питання в українському національному інформаційному просторі. “Справа Купріяновича”, трагедія Сагрині в той чи той спосіб висвітлювалася на небагатьох мережевих платформах. Зосібню на офіційному сайті Українського інституту національної пам'яті, міжнародному порталі “Європейська правда”, кількох сайтах Волині та Галичини. Із центральних газет не були байдужим хіба що “День” та “Слово Просвіти”. Для низки інших всеукраїнських газет, інформаційних агентств, не кажучи вже про більшість центральних телевізійних каналів, така тема виявилася другорядною. Або, як це часто доводиться чути від керівників ЗМІ останнім часом, — “неформат”.

Тривожні тенденції

Усі, хто добре ознайомлений із сучасним польським політиком, розуміє, що наступ воеводи Чарнека був спрямований не стільки проти Григорія Купріяновича. Проблема слід розглядати ширше. Виглядає на те, що компрометація особи авторитетного в громаді Голови Українського товариства в Люблині мала на меті створити в польському суспільстві відповідну атмосферу довкола українців.

Частина місцевого українського населення після так званої “пацифікації” 30-х років та після воєнної операції “Вісла” стала боятися відкрито проявляти не лише свої національні, а й релігійні почуття, уникати активної участі в житті українських культурологічних осередків. Тепер же, після ухвалення нової редакції так званого антибандерівського закону, охочих відкрито називати себе українцем чи прилюдно гордитися цим поменшає.

Натомість охочих позбиткуватися з українців — і заробітчан, і автохтонів, народжених українцями на землях своїх пращурів, побільшало. Публічною поведінкою і реальними діями проти інтересів українського населення Польщі Люблинського воеводи, який є членом уряду, багато поляків, особливо молодшого покоління, отримали своєрідне посилення. Суть його зводиться до того, що національно свідомі українці в Польщі, мовляв, роблять щось не так, щось протизаконне. Отож їх можна зневажати, ігно-

лювати в читальному залі, де зазвичай встановлені комп'ютери для загального користування, новини в Інтернеті та передати до редакції в Києві електронною поштою щойно написаний матеріал. Представився, що з України, показав працівниці бібліотеки Посвідчення члена Національної спілки журналістів України і коротко виклав суть справи.

У відповідь почув, що зробити цього не маю права, оскільки не є читачем бібліотеки. Далі пояснила: щоб отримати доступ до комп'ютера, треба мати пластикову картку читача. Для цього мав заповнити низку паперів і дочекатися дозволу директора. Оскільки прийшов до бібліотеки в суботу, то такий дозвіл міг би отримати лише в понеділок. Та я того ж дня увечері мав виїздити вже до Перемишля.

На моє чемне прохання потелефонувати панові директоріві й повідомити йому, що в Сяніку журналіст із України просить елементарного — скористатися Інтернетом, відповіла, що робити

Про таке тверджу не випадково, адже маю з чим порівняти. За час численних наукових і журналістських поїздок країнами Західної Європи чи Америки, відвідуючи тамтешні публічні бібліотеки, приємно вражався, як там старалися оперативні і ввічливі посприяти в пошуку потрібної інформації. Скажімо, в бібліотеці Женевського університету лиш показав свій закордонний паспорт і попросив допомогти з'ясувати, скільки і яких книг Івана Огієнка (митрополита Іларіона) є у фондах цієї бібліотеки. Мені як далекому гостеві запропонували безкоштовно скопіювати потрібні матеріали.

А ось фрагмент із мого інтерв'ю кореспонденту американської газети “Sower” у числі від 25 травня 2014 року про враження від наукового стажування в Стенфорд: “Ніхто в мене не запитав про паспорт чи якісь інші дозвільні документи. Коли довідалася, що я з України і хочу переглянути тривожні новини звітти (тоді в Україні наростала Революція Гідності. — М. Т.), широкослівно і побажала українцям вистояти: “Америка з Вами!”. Не чекав такого від нібито прагматичних і холодних американців”.

Ще наголосую на одній важливій деталі. При вході до бібліотеки, в якій українському журналісту відмовили в доступі до Інтернету, стоїть пам'ятник великому тутешньому просвітнику “Григорію із Сяніка” (за даними дослідників — українця за походженням), який прославив Польщу своєю мудрістю та просвітительською діяльністю ще за доби Відродження...

Насамкінець — про два найголовніші уроки зі “справи Купріяновича”.

Урок перший

У країні, яка за статусом члена ЄС толерує європейські цінності, не може бути засуджений учений, який пише і говорить правду; який публічно користується правом українців на власне бачення історії; який не зневажив, не забув національну пам'ять свого роду і сотень тисяч своїх земляків, що народилися і мешкають поза межами своєї історичної Батьківщини.

Урок другий

Кожен із нас має відстоювати свою національну, людську і професійну гідність за будь-яких обставин. Зокрема й за кордоном. Якщо впевнений, що чиниш мудро і зважено, у правовому полі. Заради правди й істини.

Київ—Варшава—Люблин—Холм—Сянік—Перемишль—Київ

Від редакції:

Коли цей матеріал уже було підготовлено до друку, стало відомо, що Фондація імені митрополита Іларіона (Огієнка) в Києві та науково-видавничий центр “Наша культура і наука” висунули кандидатуру Григорія Купріяновича на здобуття Всеукраїнської премії імені Івана Огієнка за 2018 рік.

Наречення лауреатом цієї престижної премії відомого за кордоном і в Україні історика, громадського діяча, голови Українського Товариства у Люблині матиме позитивний міжнародний розголос. Про премію та її лауреатів знає багато світова спільнота. А Україна пишатиметься достойником, якого по праву можна вважати гідним послідовником справи Великого Українця Івана Огієнка.

Григорій Купріянович (у центрі) та Микола Тимошик (поруч із ним) з активістами Українського товариства в Люблині. Квітень 2018

рувати, публічно лаяти, звинувачувати в пропаганді бандеризму. Благо, для цього й поправку до закону прийняли.

Останнім часом у польській та зарубіжній пресі побільшало повідомлень про дискримінацію українців у Польщі. Йдеться не лише про так званих сезонних заробітчан із нашої поки що нещасливої країни, а й тих, хто приїздить туди в ділових справах.

Зверну увагу на висновок журналіста порталу PROstir.pl Ігоря Ісаєва, який упродовж кількох років збирає та аналізує інформацію про часті випадки побиття українців. Ось один із його висновків: “Це не поодинокі ситуації, а тенденція, проти якої повинен боротися весь державний механізм (органи публічної адміністрації, прокуратури, суди, уряд). Тим часом у Польщі дедалі більше цих колішоток — ненависть підгодовують, а не зупиняють”.

У тому, що названа вище тенденція стала проглядатися останнім часом чіткіше, пересвідчився і автор цих рядків, перебуваючи нещодавно в науковому відрядженні у східній частині Польщі. У тамтешніх архівах та бібліотеках збирав матеріал до своєї нової книги про історію українсько-польських відносин та українську книгу і пресу на цих теренах.

Як у бібліотеці Сяніку зневажили журналіста з Києва

Неприємно історія трапилася в Сяніку. І не десь на базарі, на вокзалі чи в кафе, а в міській публічній бібліотеці.

Туди зайшов із наміром перег-

цього не буде. Назвати своє прізвище навідріз відмовилася.

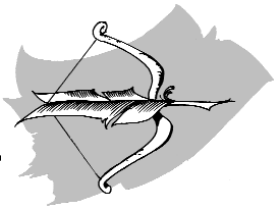
Розмовляла зі мною пані бібліотечарка вскрай неввічливо.

Звісно, захотів пересвідчитися, чи така нечемність до українця властива окремо взятій бібліотечарці провінційного польського містечка, чи тут теж маємо справу з тенденцією.

По поверненні до Києва написав офіційне звернення на кілька адрес: уряду міста Сянік, міністерству культури Польщі, посольству Польщі в Києві, до редакції польських газет — “Gazeta Wyborcza” “Rzeczpospolita” в Жешуві та “Наше Слово” у Варшаві.

Як і слід було очікувати, польські урядові чиновники таке звернення зігнували. Крайова “Gazeta Wyborcza”, що друкується в Жешуві, подала виклад проблеми у властивій для європейської журналістики манері: кореспонденцією Катажини Казанецької було означено позицію обох сторін — коротко і без коментарів. Другій стороні, а саме бібліотечарці, була надана можливість дати своє пояснення. Звісно, що та переконливо “перевела стрілки” на “невдячного українця”. Найцікавіше було читати замітки польських читачів на сайті газети як відгук на таку публікацію. Вони нагадують висловлювання згаданого професора з Вроцлава пана Пазя на кшталт: ну й правильно вчинила бібліотечарка із Сяніка, нехай українські “денникарі” сидять удома, не вештаються польськими закладами, а коли вже зайшли туди, то не сміють “качати права”.

Направду випадок у Сяніку дикувський.

Удар по Києву і Володимирській гірці

Михайло
ДЕГТЯРЬОВ,
мистецтвознавець

Проект цієї масштабної і дорогої новобудови (понад 200 млн грн) — велосипедно-пішохідного моста через Володимирський узвіз, який повинен буде об'єднати літописні схили Володимирської гірки з територією парку “Хрещатий” — неодноразово публікувався, і будівельні роботи, на жаль, справді розпочалися.

Але як таке могло статися? Як міг бути затверджений такий абсурдний для цієї місцевості проект?

Адже **Володимирська гірка — це історичний ландшафт, що охороняється**, складова частина території Державного історико-архітектурного заповідника “Стародавній Київ”, де **заборонені будь-які будівельні заходи, що можуть завдати збитку естетичному сприйняттю історичного середовища**, яке складалося тут упродовж століть, тим більше, погрожувати її фізичному збереженню!

Свого часу творці прекрасного пам'ятника св. рівноапостольному князеві Володимиру доклали чимало зусиль для благоустрою гори, аби вона мала вигляд величного п'єдесталу під його монументом.

Тоді, в середині XIX століття, на засоби, виділені з міського бюджету, тут провели трудомісткі й дуже складні дренажні роботи для запобігання зсувним процесам.

Немає сумніву, що для велосипедистів у місті можна підшукати і виділити безліч інших, більш відповідних, просторих територій. Було б бажання! Але, мабуть, ініціатори новобудови, “вибиваючи” на неї бюджетні кошти, керувалися зовсім не громадськими інтересами, а банальним егоїстичним бажанням “під шумок” перекинути частину коштів у власну кишеню.

Не беруся стверджувати, що ініціатива цього заходу належить безпосередньо самому меру Києва. Але яке ж його оточення? Які його фахівці з питань архітектури і містобудування зараз у зв'язі з ним, і, можливо, істотно впливають на його думку?

Передусім вражає фігура самого автора проекту — архітектора Андрія Миргородського, відомого тим, що в його руках чомусь виявлялися і виявляються найграндіозніші і водночас дуже скандальні будівельні об'єкти останнього часу.

Наприклад, багатостраждальна будівля Гостинного двору, розташованого в центрі Подільського заповідника “Стародавній Київ” на Контрактовій площі. Двоповерхову будівлю у формах високого класицизму реставратори відтворили за історичними кресленнями в 1980-х роках, а при злочинній владі Януковича за проектом А. Миргородського була зроблена протиправна реконструкція будівлі: над нею добудували третій поверх і закрили двоярусну аркаду-галерею. І ось із 2012 року вона перебуває в жахливому напівзруйнованому стані.

Проект реконструкції Поштової площі того ж часу теж належить п. Миргородському, і ми бачимо, скільки невирішених проблем досі тут залишається.

А. Миргородський брав участь також у проектуванні вертолітного майданчика для президента-утікача (на придніпровському схилі, поряд із Маріїнським палацом). Для будівництва цього об'єкта тоді із зони історичного ландшафту, що охороняється, протиправно була виділена ділянка з вирубуванням дерев і облаштуванням під'їздів для автотранспорту.

Порушивши композиційну симетрію палацової будівлі, **цей величезний об'єкт, що вривався в схил гори, може незабаром стати причиною серйозних зсувних процесів, загрозою збереження палацу** — чудового пам'ятника архітектури, на реставрацію якого були витрачені величезні кошти.

Відома участь Миргородського у роботі проекту реконструкції Десятинної церкви і спорудження величезного храму з хрещальною на березі Дніпра на території

парку ім. В. М. Примакі (для задоволення потреб духовенства Московського патріархату).

Обидва проекти не були реалізовані і, думаю, добре, що парк залишається в користуванні міської громади.

Феномен творчості архітектора та його масштаби стануть зрозумілими, якщо згадати ту обставину, що у минулому А. Миргородський був заступником одіозного головного архітектора Києва Сергія Бабушкіна, який спотворив історичний центр нашого міста безцеремонним вкорінюванням у його історичну забудову безликих та незугарних “небошкрябів”. Тож можна припустити, що саме у свого колишнього шефа-“герострата”, який приїхав до нас звідкись із Росії, він і почерпнув зневажливе та варварське ставлення до нашої національної культурної спадщини.

Назву ще одну, здавалося б, ключову постать із команди мера В. Кличка — головного архітектора Києва О. Свистунова, також виходця з творчої майстерні С. Бабушкіна.

Ще до призначення на відповідальну посаду О. Свистунов відзначився створенням такого “шедевра”, як будівля готелю “Інтерконтиненталь” — об'єкта, що вкоренився в охоронну зону пам'ятника зі списку ЮНЕСКО — заповідника “Софія Київська”. Він своїми габаритами і висотою, по суті, розчавив історичне довкілля, зокрема і комплекс Михайлівського Золотоверхого монастиря, що по сусідству.

Своє незнання (чи небажання визнавати) положень вітчизняного містобудівного законодавства цей архітектор, на жаль, демонструє, перебуваючи на нинішній відповідальній посаді. Досить згадати його ставлення до скандального будівництва так званого “Чорного театру” на Андріївському узвозі, коли було зібрано 10 тисяч протестних заяв від киян, достатніх для того, щоб зупинити незаконне будівництво на старовинній вулиці. Адже Андріївський узвіз має статус “комплексного пам'ятника містобудування”, де нова забудова дозволена лише у виняткових випадках, деє на пустирях, але має бути такою, яка не порушує аuru старовини ні за габаритами, ні за стилістикою, ні за висотою (не вище 12-ти метрів) тощо.

Мимоволі виникає тривожне питання: чи не “просвістит” О. Свистунов таким чином усю нашу культурну спадщину за період перебування на посаді?

Відомо, що фахівці ЮНЕСКО неодноразово зверталися до уряду України з пропозицією надати статус охоронної території також центральній частині Києва з його унікальним придніпровським ландшафтом. Проте столичним чиновникам-корупціонерам, згуртованим круговою порукою і зацікавленим в антизаконній забудові міста, вдалося ховати ці письмові петиції від громадськості “під сукном”, а в ЗМІ потрапляли їхні невизнані відгомони.

Масштаби гуманітарної катастрофи, яку несе Києву його сучасна забудова, особливо вражають, якщо дивитися з лівого берега Дніпра на панораму Києво-Печерської Лаври. До її двіниці — висотної домінанті усього гармонійного архітектурного ансамблю — вже мало не впритул з усіх боків наблизилися велетенські жажливі сучасні

споруди примітивних геометричних форм, що позбавили монументальності увесь ансамбль, який раніше, завдяки пірамідальному вигляду його храмів, був природним продовженням пагорбів нерукотворної краси.

Буквально якийсь армагедон настав зараз для легендарних київських пагорбів. Через серйозні гідрогеологічні проблеми, що виникають, посилюється незворотний процес руйнування лаврського печерного комплексу.

Патріотам Києва треба докласти максимум зусиль, щоб спробувати врятувати красу і відстояти недоторканість тих окремих, що збереглися, типово київських локацій.

Судячи з проекту веломосту, його конструкція, спускаючись до підніжжя гори, робить якийсь дивний зигзаг над архітектурним комплексом, що має статус пам'ятника на честь Хрещення Русі (а також Магдебурзького права) — колони тосканського ордена на арочній основі й монументальних кам'яних сходах, що підводять до колони з гори.

Білосніжна колона на зеленому тлі придніпровського схилу, встановлена в легендарному місці хрещення киян ще на початку XIX століття, як і сама Володимирська гірка, увінчана пам'ятником св. Володимиру, утворили єдиний неповторний ансамбль.

Ця вакханалія в “колиці християнства” Київської Русі є наругою над нашими святинями і дуже нагадує часи неуттва, що панували в країні ідеології вульгарного матеріалізму. Але, на щастя, встояв тоді на березі Дніпра св. Володимир з хрестом!

2018 рік за ініціативою міжнародної організації “Європа-ностра” був названий роком захисту культурної спадщини. На жаль, Україна цю ініціативу проігнорувала, попри неодноразові запевнення і заяви, що декларує керівництво нашої країни про готовність на рівних вступити в сім'ю європейських цивілізованих країн.

Більше того, саме 2018 року був затверджений і опублікований проект новобудови на Володимирській гірці, що шокував освічену київську публіку. І не випадково мер міста В. Кличко, не бажаючи брати усю відповідальність за подальший розвиток подій на себе, вирішив підстрахуватися підтримкою фахівців Управління охо-

рони культурної спадщини Києва — організації, що підпорядкована самому п. Кличку.

Унаслідок ситуації, що виникла у травні 2018 року, сам мер міста не полінувався персонально приїхати на вулицю Спаську, 12 і, ясна річ, отримав загальний “одобрямс”. Якщо не рахувати боязкі виступи двох цивільних активістів, яких періодично запрошують на засідання Консультативної ради, то не інакше як показовістю плюралізму думок цей випадок не назвеш.

У минулі роки, будучи науковим співробітником заповідника “Древній Київ”, Управління, що входить у його структуру, я і сам був членом ради, назва якої раніше, до мерства п. Кличка, звучала відповідальніше — Науково-методична рада. Тоді, пам'ятаю, були випадки ефективного впливу Ради на деякі містобудівні процеси.

Можна згадати, як починала втілюватися державна програма “Відтворення видатних пам'яток історії та культури України” 1999 року. У зв'язку з усебічною підтримкою цієї програми з боку фахівців Ради, Києву повернули з небуття в достовірних історичних формах такі чудові храми, як церква Успіння Богородиці Пирогощі, церква Різдва Христового (Шевченківська), Михайлівський Золотоверхий собор та ін. (зруйновані у 1930-х руками більшовиків), а також Успенський собор Києво-Печерської Лаври (підірваний у роки II Світової війни).

Ілюстрацією абсолютної нерозважності, повної безвиході справи тих, хто щиро переживає за долю національних культурних цінностей і наполегливо намагається що-небудь зробити для їхнього збереження, може послужити історія прийняття особливого Меморандуму незабаром після Революції Гідності (9 квітня 2014 року). Меморандум був погоджений, з одного боку, представниками обуреної громадськості, з іншого, — архітектурною владою Києва. Чиновники від архітектури тоді визнали грубі помилки, які вони допускали у своїй роботі нібито “під тиском злочинного режиму президента Януковича” мало не по 50-ти об'єктах архітектури і містобудування і пообіцяли за можливості їх виправити (аж до зносу споруд, пониження поверховості і т. ін.). Проте **до сьогодні абсолютно нічого з обіцяного не зроблено.**

Однією з таких невиконаних обіцянок виявився намір розібрати верхні поверхи “хмарочосів”, що оточують архітектурний ансамбль Києво-Печерської Лаври.

Судячи з інтенсивної масштабної варварської забудови історичного центру Києва, ситуація зараз значно гірша, ніж на момент підписання меморандуму.

Парадоксальність того, що відбувається зараз у “золотоверхому” Києві, полягає ще і в тому, що п. Кличко є головою асоціації міст України, а столиця країни завжди була прикладом наслідування для інших історичних центрів. Час відродження духовності на зміну неуттву, упевнений, все одно настане. І може бути вже скоро, після виборів, при новій політичній еліті, коли у справді правовій державі запрацює конституція, і, згідно з її 66-ю статтею, будуть відтворені бездарно загублені, по-варварськи знищені об'єкти національної культурної спадщини. Тоді знову “воскресне” Володимирська гірка в її неповторному і прекрасному вигляді!

Іван ЧИЖ,
м. Київ

Українська державність у контексті української революції: проекція на сучасні процеси і тенденції

Коли кризь призму 100-річчя нашої історії оглядаєш початок Української революції та в її контексті 100-річчя зародження дипломатичної служби, котра постала на потребу Української Народної Республіки, Української держави, Західноукраїнської Народної Республіки, та щойно відзначене 100-річчя Акту Злуки УНР та ЗУНР як вияв Соборності України, це спонукає до роздумів про долю Української держави на нинішньому складному історичному рубежі.

Десь така ж неймовірної ваги обставина, з поправкою, звісно, на історичне тло столітньої ретроспективи, рухала Головою Генерального секретаріату УНР Володимиром Винниченком і Генеральним секретарем з міжнародних справ Олександром Шульгіним, коли вони підписували “Законопроект про створення генерального секретарства міжнародних справ”. І та обставина, що першому міністру закордонних справ УНР Олександру Шульгіну було лише 28 років, а його наступникам не набагато більше (Всеволоду Голубовичу — 32, Миколі Любинському (до речі, студентові) — 26) свідчила не лише про брак досвідчених кадрів в українському революційному державотворенні, а й про певний символізм: молоді державу творили і захищали (свідчення тому — герої Крут) молоді.

Можливо, найбільша заслуга першопрохідців-державників у тому, що в колишній Малоросії, окрайцю імперії, вони утверджували Україну. І саме з’ява дипломатичної служби, розгортання її закордонних місій (остання з них після поразки Української революції була закрита в Угорщині 1924 року), визнання низкою країн самостійної України як держави і було важливим державотворчим чинником.

Однак реальний перебіг подій 1917—1920 років в Україні, як аргументовано доводить І. М. Дзюба в книжці “Пастка. Тридцять років зі Сталінін. П’ятдесят років без Сталіна” [1, с. 32—33] “не вкладається в майже узвичаєну нині, але спрощену модель окупації України російськими більшовицькими військами... Червона армія відігравала вирішальну роль у поваленні УНР, але й протидіяла політичним сил у самій Україні та й наявності певного ґрунту для місцевого більшовизму — як у соціальній структурі суспільства, так і в ідеології та психології революціонерства — не можна заперечувати...”.

В. Винниченко пояснював поразку УНР не в останню чергу її невдалою соціальною політикою і свідчив, що українській владі довелося тікати від українських-таки селян [1, с.33].

Основною причиною втрати Україною державності за всіх часів були внутрішні чвари, конфлікти і перевороти, котрі ослаблювали її настільки, що вона ставала легкою здобиччю. І ніякі опори на зовнішні чинники (Скоропадський — на німців, Петлюра — на поляків) не могли врятувати молоді державу, надто ж з огляду на зовнішню агресію російського шовінізму, — неважливо, білого чи червоного.

Яскрава ілюстрація цього — доба гетьманщини від часів Богдана Хмельницького. Коли козацька держава була сильною, опиралася не тільки на власне козацтво, а й на селянство загалом, переможною визвольною боротьбою вона здобула визнання і домоглася державотворчого успіху у Зборівському договорі з Польщею (8 серпня 1649 р.) Тоді ж Київське, Чернігівське, Брацлавське воеводства королівство польське офіційно визнало за Україною як державою; розміщення польських військ було заборонено; державні посади обіймали православні; реєстрове козацтво мало налічувати 40 тис.; було здійснено амністію.

Проте вже за два роки, після сумнозвісної битви під Берестечком, укладений з Польщею новий, Білоцерківський, договір (18 вересня 1651 року) залишив за Україною лише Київське воеводство, повернув на інші території польську адміністра-

цію та шляхту, дозволяв мати лише 20 тис. реєстру і, що дуже важливо, *забороняв зносини з іншими державами*. Фактично це означало втрату суб’єктності держави.

Наступний договір з Росією (Переяслав, 8 січня 1654 р.), вочевидь, був вимушеним кроком гетьмана Богдана Хмельницького перед загрозою тотальної катастрофи. Він, усвідомлюючи слабкість України як держави перед зміцнілою польською військово-державною потугою, пішов на це заради збереження державності. Максимально можливий у тих умовах інтерес України був прописаний у Березневих статтях (14 березня 1654 р.). Зокрема, щодо виборів гетьмана і старшини на раді; розширення військового козацького реєстру до 60 тисяч; створення і функціонування самостійної адміністрації і суду; збирання старшиною податків для царської казни та відповідна платія старшині; спільна з Росією війна проти Польщі. А щодо *дипломатичних зносин, то вони заборонялися лише із султаном і королем*.

Як бачимо, і тут державна суб’єктність була урізана, хоча й дещо зміцнювала Україну, особливо порівняно з втратністю, зафіксованою у Білоцерківській угоді.

По смерті Богдана Хмельницького перестала, по суті, існувати й сама Українська держава. Наступні гетьмани діяли ситуативно, шукаючи опори не у власному народі, а у тих іноземцях-інородцях, хто видавався їм надійнішим захистом. Бо інакше чому не постала більше Україна як держава аж до 1917—1920-х років?..

І. Виговський знову подався до короля, виторгувавши у нього через Гадяцький трактат (6 вересня 1658 р.) “Велике князівство Руське” із трьох воеводств. Юрій Хмельницький Переяславськими статтями (17 жовтня 1659 р.) фактично перекреслив усі здобутки свого батька, повністю підкоривши Україну Москові, включно із *забороною вести зовнішню політику без дозволу царя*; тільки за царським наказом козаки зобов’язані були вирушати у похід. Навіть *українська церква підпорядковувалася московському патріархатові* (ось як далеко корінням сягає проблема, яку аж нині долає українське православ’я!) Мине неповний рік, і Ю. Хмельницький підписує з Польщею Слободищенський трактат (7 жовтня 1660 р.), за яким гетьманщина розривала стосунки з московським царем на основі Гадяцького трактату І. Виговського, але вже на правах лише обмеженої автономії (без заявленого Великого князівства Руського) та, по суті, мала посиляти козацтво на війну за інтереси Польщі.

А далі — ще гірше. Московські статті (1665, вересень), підписані І. Брюховецьким, підпорядковували українські землі владі московського царя, українська церква підпорядковувалася московському патріархатові, *дипломатичні зносини гетьманському урядові заборонялися*, царські воеводи збирали податки з українського населення тощо. Глухівські статті (березень 1669 р.) з Москвою Д. Многогрішного дещо послаблювали попередню кабалу, але залишали Україну залежною від Москви. Конотопські статті (червень 1672 р.) І. Самойловича, як і Коломацькі статті (25

липня 1687 р.), скріплені І. Мазепою, тільки посилювали залежність від Москви. *В усіх випадках зовнішні дипломатичні зносини гетьманській обмеженій владі заборонялися*. Україно-шведський договір, на який пішов Іван Мазепа (29—30 жовтня 1708 р.) був реальною спробою утвердити державну незалежність України. На жаль, поразка у Полтавській битві поховала ці сподівання аж до Лютневої революції 1917 року в Петербурзі та Української революції 1917—1921 рр.

Цей стислий екскурс у віднесені в часі історичні події потрібен для чіткого усвідомлення загроз Українській державності.

Хіба б могла трапитися анексія Криму, війна на Донбасі, коли б не помилка України, зафіксована у Будапештському меморандумі?.. Покладаючись на так звані “гарантії”, Україна виявилася ошуканою, пограбованою одним із тих самих “гарантів” та отримала військову агресію. А так званий “Північний потік-2” — це вже як вишенька на тортіку на поминках зруйнованих ілюзій...

Треба сказати, повертаючись до історії розвитку пореволюційної України, що паростки самостійної держави, закладені її фундаторами, проступали і в логіці поведінки деяких видатних більшовицьких діячів, які здійснювали владу в Україні Радянськй періоду 20-х років. Ідеться насамперед про головного ідеолога українізації Миколу Скрипника, у котрого, на думку Івана Дзюби [1, с.37—45], озивалися сильні українські симпатії, а конкретна робота з українізації відкривала очі на всю глибину національної проблематики і “перевертала душу”. “Не останню роль у проведенні українізації, — стверджує І. М. Дзюба, — відігравали вихідці з українських (національних) лівих партій — боротьбистів, укапівців. Крен ... у бік компромісу з більшовиками не був зрадою національних інтересів, як це їм часто закидалося і закидається, — якраз навпаки, це була спроба гарантувати, бодай почасти, національні інтереси і в тій внутрішній і міжнародній обстановці, що реально складалася. Це була спроба внести виразну українську складову в комуністичний рух, з яким тоді в революційних колах пов’язувалося майбутнє людства”.

Треба було мати неабияку мужність, аби з такою упертістю і наполегливістю у тих умовах буквально “пробивати” ідею “коренізації”, українізації, як це робив М. Скрипник. Ця титанічна робота прикривалася догматичною тезою, виголошеною 1923 р. на нараді в ЦК РКП(б): “Для того, щоб зрозуміти українське селянство, ми мусимо підійти до пролетаріату і сказати: “Передові загопи робітничої класи, навчіться української мови для того, щоб вести українське селянство до соціалізму”. Для самого Скрипника, як і для О. Шумського, В. Еллана-Блакитного “це було партійно-кон’юнктурне прикриття далекосяжних планів будівництва соціалістичної України таки як модерної держави з повноцінною культурою і забезпеченою національною мовою” [1, с. 38—39]. М. Скрипник ще в часи громадянської війни різко виступає проти виділення так званої До-

нецько-Криворізької республіки та публікує 1920 р. статтю “Донбас і Україна”, умотивовуючи українізацію. Для українського більшовика Миколи Скрипника, як і для державників УНР та ЗУНР, взагалі не стояло питання цілісності, Соборності України. Інакше й не могло бути для справжніх українців. Їх помирила історія... І віддала їм належне.

Трагедія штучного Голодомору 1932—1933 років, виразний акцент на якому поставив Іван Дзюба у згадуваній книжці, ідеологічно-диявольським замислом шуганула до України з-за кремлівських двоголоворлих вей, проте могильним мороком накрила українські села діяннями доморощених “активістів”-убивць. Десь аж із самісінького генетичного коду відчуваю відразу до слова “активіст”, бо саме такі “земляки-активісти” позбавили життя більше трьох сотень односельців у моїх рідних Пишках та сусідній Ожарівці на Поділлі.

Голос на захист села підняв лише розкуркулений одноосібник, принциповий супротивник колгоспів, мій рідний дід Касян Андрійович Чиж. Він, непроханий, прийшов у передзнів’я на колгоспні збори, де в президії восіслися начальники району і місцевий актив, усі як один одягнуті у фарбовані шкірянки, і попри їхнє гадюче сичання, закликав селян рятуватися від голоду, що насувається. “Це ваша земля! Це ваш хліб!.. Зажинайте, рятуйтеся від біди...” Таку зухвалу непокору не простили йому. По двох місяцях, листопадовими сутінками, коли голод уже кістляво придушував село, по нього прийшли... “Активісти” донесли “органам”, що хлібозаготівля провалюється через “кулака Чижка Касяна Андрійовича, який веде активну антираброботу серед селян...”. Тортур не змусили діда, якому минуло лише п’ятдесят, визнати свою вину. Не визнав і вироку — сім років висилки на Північ. Оголосив голодування і помер у Любарській в’язниці.

Отож навіть із позиції особистого поррахунку зі шкурництвом, продажництвом і прислужництвом поділяю висновок Івана Михайловича Дзюби: нам потрібна “...чесна національна самокритика (поки що вся наша критична енергія спрямована назовні, а не на самих себе). Скажуть: ми й так биті, цьковані, принижені — як же нам ще й самих себе картати? Але ж хіба в кращому становищі була Україна в ХІХ столітті, яке породило могутню хвилю національної самокритики у Шевченка, Франка, Драгоманова, Лесі Українки, Володимира Самійленка та ін.? І хіба самокритика є самоприниженням та самокартанням, а не навпаки: самоочищенням, самооновленням, самообілізацією? Національна самокритика завжди була і буде не тільки зворотним боком національного поступу, але — що особливо важливо — і його єдиним міцним фундаментом, єдиною гарантією морального здоров’я і справжності такого поступу” [1, с. 142].

Висновок, у якому утверджуюся. **За лаштунками майбутнього криються наші колишні гріхи та нинішні помилки.** Історію не переписати. Та її уроки потрібно і знати, і засвоювати, і застосовувати у нових суспільно-політичних реаліях. Заради України і заради щасливої долі українців.

Література:

1. Дзюба І. М. Пастка. Тридцять років зі Сталінін. П’ятдесят років без Сталіна. — К.: Криниця, 2003. — 144 с.
2. Ген. М. Омелянович-Павленко. Споми. Літературно-Науковий Вісник, 1930, СІ, кн. ІІ. 277 с.

Анатолій ЧЕРНОВ,
м. Полтава

Вояк переднього краю

“У скарбниці кожного державного народу найкоштовнішим скарбом є його минуле. Під кінець другого тисячоліття ми, українці, відродили свою державність. І щоб бути державним народом у третьому тисячолітті, треба повернути й дбайливо зберегти пограбоване окупантами історичне минуле України. Адже й “мачуха”, і “старший брат”, і “пшияццолка” нищили наші роди, що були живими носіями історії, стирали з лиця землі святі могили-дороговкази, перекручували історичні факти, навішували налички, оббріхували наших рідних...” (Іван Монолатий, передмова до книжки Павла Шандрука “Сила доблесті”, Івано-Франківськ, 2008). В цьому розрізі новітньої історії спробуємо дослідити життєвий шлях визначного українського військового діяча, генерал-хорунжого Генерального штабу Української Національної Армії Павла Шандрука, що відбував військову службу у чотирьох арміях і був учасником трьох воєн; одного з національної “старої гвардії”, яка відійшла, передавши естафету молодшому поколінню.

тні 1919 року полковник Шандрук очолив 1-й рекрутський полк охорони в Кам'янці-Подільському, який у березні 1920 року був приєднаний до 3-ї Залізної дивізії полковника Удовиченка. За успіхи в спільному польсько-українському наступі на Київ (квітень 1920) командувача 7-ї бригади дивізії полковника П. Шандрука представили до звання генерал-хорунжого, яке він отримав під час інтернування у Польщі (1922 р.). Керовані полковником Шандруком військові з'єднання відзначилися у вересні 1920 року під час форсування Дніпра та Збруча, після розгрому Червоної армії під проводом М. Тухачевського під Варшавою, а також у боях проти більшовиків під час листопадового наступу Армії УНР на Жмеринку і Вапнярку. Як відомо, після важких боїв Українське військо під тиском переважаючих сил противника відступило за Збруч, на територію Польщі. Павло Шандрук у спогадах писав: “Незважаючи на проголошену ідею права нації на самовизначення, українській нації, що потопала в крові, було відмовлено в матеріальній, технічній і навіть у медичній допомозі. Це було однією з основних причин перемоги наших ворогів, а зовсім не брак нашої віри в перемогу, або небажання йти на жертви...” (П. Шандрук, “Сила доблесті”, Івано-Франківськ, 2008).

Перебуваючи у таборі в Каліші, Шандрук організував початкову школу, викладав у таборовій гімназії, на педагогічних курсах. Із 1923 року генерал Шандрук виконував обов'язки керівника відділу Українського Центрального Комітету в Лодзькому воеводстві. Разом з колишнім прем'єр-міністром уряду УНР Прокоповичем редагував військово-науковий часопис “Табір”, який видавався

до 1939 року. В часописі Павло Шандрук надрукував низку публікацій на військову тематику. В серпні 1927 року було створено визначений військовим командуванням Польщі Генеральний Штаб Армії УНР, керівником якого на 1927—1936 роки призначено генерал-хорунжого Павла Шандрука. Незважаючи на зайнятість, генерал у 1929 році закінчує Радіотехнічний інститут, а в листопаді 1936 року вступає до Академії Генерального штабу Війська Польського. Закінчивши Академію (1938), генерал Шандрук отримав контракт підполковника і вступив на службу до Війська Польського. У березні 1939 року направлений до Львова для організації Українських військових бригад. Потрапив у фронтову зону, заступив хворого командира польської 29-ї бригади і відзначився в боях проти німців, за що одержав від польського уряду найвищу військову відзнаку — Хрест “Віртуті мілітарі”. Під час сутичок з німецьким військом поранений, опинився в полоні. Згодом Павла Шандрука, як важкохворого, випустили з концтабору і він повернувся до міста Скерневіце, до своєї родини. Та вже в січні 1940 за доносом його заарештувало Гестапо. Завдяки зусиллям Президента УНР Андрія Лівницького полковника звільнили, і він з родиною осів в Скерневіце. Працював директором кінотеатру.

До військової і політичної діяльності Павло Шандрук зміг повернутися лише наприкінці 1944 року, коли над Німеччиною нависла загроза поразки. За ініціативою Президента УНР в екзилі А. Лівницького було створено Український Національний Комітет (УНК), який поставив завдання: “шукати шляхів порятунку української політичної еміграції... та перевернути від німців турботу про сотні тисяч вояків різних українських формувань збройних сил Німеччини, особливо Дивізії “Галичина”, яку в разі капітуляції німців можна повернути проти більшовиків” (Я. Середницький, “Генерал П. Шандрук і антигітлерівська військова опозиція”, Тернопіль, 2014). Очолити УНК запросили генерал-хорунжого Павла Шандрука, кандидатуру якого висунув А. Лівницький та підтримали С. Бандера, А. Мельник та П. Скоропадський. Давши згоду на цю посаду, Шандрук розумів, що “...вимушене співробітництво з німцями сприйматиметься во-

роже, виглядатиме незрозумілим на останньому етапі війни...” (Я. Середницький, там же). Німці наполягали, щоб УНК підпорядковувався Комітету визволення народів Росії (КОНР) під проводом А. Власова і сформувати уряд “вашої російської батьківщини”. “Побачення з Власовим, — пише Шандрук, — відбулося 30 січня 1945 року... Він запитав, чому я не хочу увійти як автономний комітет до його КОНР.. Я відповів йому те саме, що говорив німцям, себто: він — окремо, я — окремо, але в інтересах боротьби можемо узгоджувати нашу діяльність... Тоді Власов підкреслив, що я своєю впертістю гальмую цілу справу... і продовжив, що через 2-3 місяці він матиме 6 дивізій і рушить... на Україну в надії, що там більше матеріальних можливостей і населення вороже наставлене проти червоних. На це я сказав, що він помиляється, бо український народ вороже наставлений проти москалів взагалі і буде битися проти нього теж, що в українців є своя батьківщина і не для того ми воювали на вашій

землі, не для того втратили майже 50 тисяч наших товаришів, щоби повертатись під руку Москви...” (П. Шандрук “Це було так!”, ж. Розбудова держави, ч. 3, 1954). Щодо дивізії “Галичина”, то УНК вимагало: дивізія має бути під командуванням українців, всіх вояків-українців, що перебували в різних військових підрозділах перевести у винятково українське формування, які повинні мати український прапор, форму, відзнаки, присягу на вірність Україні. Також вимагали звільнення українських лідерів і тисяч українських патріотів з тюрем і концтаборів. Наказом по війську УНР від 15 березня 1945 року, підписаним Головним Отаманом А. Лівницьким, і Постановою Президії УНК генерал-хорунжого Армії УНР Павла Шан-

друка підвищили до рангу генерал-поручника і призначили командувачем Української Національної Армії (УНА). Першим кроком командувача стало рішення перетворити дивізію “Галичина” в Першу Українську дивізію. Потім почався процес формування з полонених українців Другої Української дивізії УНА під командуванням полтавця генерала Петра Дяченка. До складу УНА також ввели Бригаду Особливого Призначення (парашутну) під командуванням генерала Тараса Бульби-Боровця, Бригаду Вільного Козацтва полковника Терещенка та інші підрозділи. 27 квітня 1945 року Перша Українська дивізія прийняла присягу на вірність українському народові. Наказом генерала Шандрука було “усунуто з однострою відзнак приналежності до зброї СС і накладення на шапки української кокарди з тризубом... Дивізія мала на рукаві символ Галицької Землі — золотого лева на блакитній тлі”. (П. Шандрук “Правда про 1-шу Українську дивізію і Українську Національну Армію”, Матеріали до історії Української дивізії “Галичина”, Торонто-Нью-Йорк, 1990). 2 травня 1945 року відбулася зустріч Шандрука з командувачем кубанських козаків генералом Шкуро. Шандрук запропонував генералу перед здачею в полон британським військам приєднати козацькі формування до 1-ї УД. Шкуро відмовився. Подальша доля козаків, яких британське командування передало на “родину”, відома. (Я. Середницький, там же). Коли капітулювала Німеччина, Шандрук виїхав до дивізії і наказав “зійти з фронту найпізніше світанку 8 травня і організовано йти до Юденбурга. Запасний полк, а при нім штаб Армії на чолі з генералом М. Кратом, уже були у дорозі до Юденбурга. Вояки здійснили 50 км марш і були інтерновані англієцями і американцями...” (П. Шандрук “Правда про 1-шу Українську дивізію). Тепер головним завданням генерала Шандрука стало зберегти вояків дивізії від видачі їх більшовикам. “Треба було вживати гарячкових заходів, щоб дивізію не було видано більшовикам, — писав Шандрук. — Я інтервенював різними шляхами, а в тому було моє звернення до Святого престолу через архієпископа Івана Бучка. Мої листи до Архієпископа пішли через руки Апостольського Візитатора для українців у Німеччині М. Вояковського, який приклав немало зусиль, щоб допомогти воякам дивізії і мені. В наших заходах для збереження дивізії брали участь члени уряду УНР в екзилі та багато інших патріотів України. Дивізію було збережено і перевезено до Великої Британії. (П. Шандрук “Про пам'ятне видання у 20-річчя стрілецької дивізії “Галичина” Першої Української дивізії УНА”, Чикаго, 1963). Так завдяки Павлу Шандруку жодного вояка Дивізії не було передано на розправу совєтським органам.

Після війни генерал Павло Шандрук виїхав до США, де брав активну участь у комбатантських і громадських організаціях. Помер Павло Феодорович 15 лютого 1979 року у м. Трентоні, штат Нью-Джерсі. Похований на українському кладовищі Баунд-Брук.

Володимир МЕЛЬНИЧЕНКО,
доктор історичних наук, лауреат Національ-
ної премії України ім. Тараса Шевченка

**“Побачили мене з широкою,
як лопата, бородою...”**

У поетичних творах Шевченка згадка про бороду зустрічається лише тричі. Найперше в “Давидових псалмах” (1845) у томі місці, де йдеться про первосвященника Аарона, миропомазаного пророком Мойсеєм:

*Яко миро добровонне
З голови честної
На бороду Аарону
Спадає рососою...*

А ще — в поемі “Невольник” (1859), коли ворожка ворожила, пристріт замовляла Ярині:

*“Он, бачиш, кінь осідланий
Тупає ногою
Під козаком; а онде йде
Дідусь з бородою
Аж до колін...”*

(Ця ліро-епічна поема має дві редакції. У першій — під назвою “Сліпий” (1845) — цитовані вище рядки мали такий вигляд: “Он, бачиш, кінь осідланий / Маха головою. / А он іде, а онде йде / Дідусь з бородою”).

А коли у реальному житті Шевченка з’явилася борода? Прослідкуймо за його автопортретами та свідченнями поета і його сучасників.

Перший автопортрет Шевченка датується 1840 р., і ми бачимо чисто виголене вродливе обличчя двадцятишестирічного поета. На портреті 1845 р. з’явилися бакенбарди. Цього часу стосується словесний портрет Шевченка, залишений петрашевцем М. О. Момбеллі, в якому, зокрема, зазначається: “Він середній на зріст, широкоплечий і взагалі міцної, сильної статури, в талії широкий через особливу будову кісток, але аж ніяк не товстий; обличчя кругле, борода і вуса завжди поголені, а бакенбарди облямовують усе обличчя...” Автопортрет 1847 р. (23 червня — не пізніше 11 грудня), виконаний Шевченком в Орській фортеці (в солдатській формі та кашкеті) передає його тяжкі моральні й фізичні страждання в перші місяці заслання. За точними словами мистецтвознавця В. М. Яцюка, молодий, енергійний, здоровий чоловік за короткий час перетворився на вусатого дядька з виснаженим недоугою обличчям. На Шевченкових автопортретах, виконаних у 1848—1849 рр. під час Аральської описової експедиції, він незмінно з вусами.

Але це не значить, що борода взагалі не було в умовах експедиції. В записі в Щоденнику від 16 липня 1857 р. Шевченко занотував унікальні спогади про комічну ситуацію, що склалася в 1848 р. на Кос-Аралі, де зимувала експедиція з 26 вересня 1848 р. до кінця січня 1849 р. Вийшли на берег біля форту, де стояв гарнізон уральських козаків, які були старообрядцями:

“Уральці, побачивши мене з широкою, як лопата, бородою зразу ділом зметикували, що неодмінно мученик за віру. Донесли негайно своєму командирі, есаулу Чарторогову. А той, не будучи дурнем, зазав мене в комиш та бух переді мною на коліна: — Благословіть, каже, батюшка, ми, каже, вже все знаємо. — Я теж, не будучи дурнем, зрозумів, у чому річ, та й хватнув саме розкольніцьким хресним знаменням. Захоплений есаул поцілував мою руку і ввечері влаштував нам таку гулянку, яка нам і уві сні не снилася”.

Цю смішну зустріч із начальником

Тарас ШЕВЧЕНКО: «Відпустив

Проект “Подробиці Шевченкового життя” умотивований усвідомленням поетових слів із автобіографічного “Листа Т. Гр. Шевченка до редактора “Народного чтения” (лютий 1860 р.):

“Я наважуюся відкрити перед світом кілька печальних фактів мого існування... тим більше, що історія мого життя складає частину історії моєї батьківщини. Проте я не маю духу входити у всі її подробиці”.

Розповідаючи в цій статті про те, коли й чому з’являлася у Тараса Григоровича борода, автор виявляє цікаві й маловідомі подробиці Шевченкового життя, нюансує притаманні йому гумор і самоіронію, переконує, що для нас важлива кожна деталь, зокрема побутова, духовного й фізичного образу Кобзаря.

Кос-Аральського форту Д. П. Чартороговим (Чертороговим) Шевченко відобразив і в повісті “Близнець”:

“...Уральские козаки (не исключая и офицеров) приняли его за своего расстригу-попа, за веру пострадавшего... и он знай благословляет их большим крестом да собирает посылное подаяние натурою, т. е. спиртом. И эта комедия продолжалась до тех пор, пока ротный командир не приказал ему сбрить бороду. С бородой, разумеется, и поклонения, и приношения прекратились”.

Так у художньому творі. В реальному бутті заслання він, уже з поголеною бородою, невдовзі був відправлений у форт Раїм у гирлі Сирдар’ї Оренбурзької губернії. Але слава про небувалого пастиря вже дійшла й туди, і тамтешні уральці зустріли його з прихованим, але захватом. А начальник козачого загону Н. С. Марков, випросивши у нього благословення, запропонував за це 25 рублів, від яких Шевченко відмовився. Втім ця неабияка безкорисливість лише надихнула благочестиву душу козачого командира одговоритися по секрету в кибитці й усе-таки прилучитися до святих таїн у такого рідкісного пастиря.

У постовому Щоденнику читаємо:

“Щоб не нажити собі клопоту з цими сивими небувалими дурнями, я хутчіш залишив укріплення і вже акуратно, щотижня два рази, голю собі бороду”.

Звісно, не треба думати, що Шевченко

ред товаришів”, де намалював себе в білій сорочці з густою бородою та вусами, а Бр. Залеський стоїть спиною до глядача.

**“Прийшов в укріплення
поголитися...”**

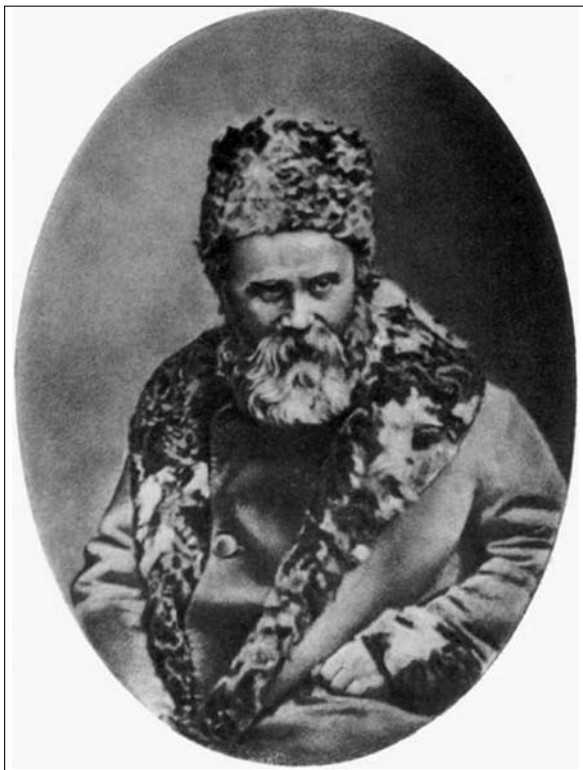
Того дня — в неділю 21 липня 1857 р. — рядовий Тарас Шевченко, який ночував на комендантському городі під улюбленою вербою, прийшов у казарму Новопетровського укріплення, щоб поголитися. На вході зустрів унтер-офіцера Франца Куліха, каптенармуса, який повідомив йому, що о 9-й годині ранку прибав поштової човен із оренбурзькою поштою. Засланець чекав її вже два тижні, сподівався, що при сприятливому вітрі човен із офіційним папером про його звільнення повернеться 17 або 18 числа, ніяк не пізніше 20-го. Втім, день від дня дув переважно свіжий норд-ост, очевидно, просто в лоб поштовою човну... Коли тиждень тому після заходу сонця море заштілило, а після півночі піднявся довгожданий зюйд-ост — тихий і рівний — він невимовно зрадів і, ледве діждавшись світанку, видерся на найвищу прибережну скелю й просидів там до полудня. “Не побачивши на горизонті ні заповітного, ні будь-якого вітрила, я засмучений прийшов на город...” — так записав Шевченко в Щоденнику 16 липня. Так і жив останні дні в смуті та болісній невідомості...

Сьогодні, поголившись, він, згнітивши серце, не став нікого розпитувати про той човен, не кинувся за поштою, не метушився, а... попрямував на город. Гідно тримав удар долі до кінця! Втім, вийшовши з укріплення, зустрів доброго знайомого, підпоручика Миколу Бажанова... “І він перший привітав мене із свободою. 21 липня 1857 року в 11 годин ранку”, — це знову запис у Щоденнику. Так ретельно поголений Шевченко зафіксував вистрадану мить свого, сказати б, умовного поки що звільнення з заслання.

Втім, 2 серпня Тарас Григорович нарешті залишив Новопетровське укріплення, вирушивши на рибальському човні до Астрахані, куди прибав 5 серпня, а 22 серпня відплив із Астрахані до Нижнього Новгорода на пароплаві “Князь Пожарський”. Плавання було довгим і тривало до 20 вересня, за цей час Шевченко запустив бороду, котру поголив аж перед самим приїздом до Нижнього Новгорода, залишивши чималі вуса.

**“Михайлу Семеновичу Щепкіну,
напам’ять 24 грудня 1857 року
від Тараса Шевченка”**

Про це згадував секретар Нижньоновгородської казенної палати К. А. Шрейдерс, з яким Шевченко познайомився відразу після приїзду в Нижній Новгород (у запису журналіста Г. П. Дем’янова): “...Середній на зріст, років 40—44; на його обличчі лежала печать глибокого страждання, великі сірі очі світилися незвичайною добротою; темно-русяве, рідке волосся зачесане на один бік; довгі, великі вуса своєрідно опущені донизу”. В Нижньому Новгороді Шевченко змушений був залишитися аж до початку лютого 1858 р., чекаючи вирішення своєї подальшої долі, найперше — можливості повернутися до Пе-

Т. Шевченко. Фотографія. 1858 р.

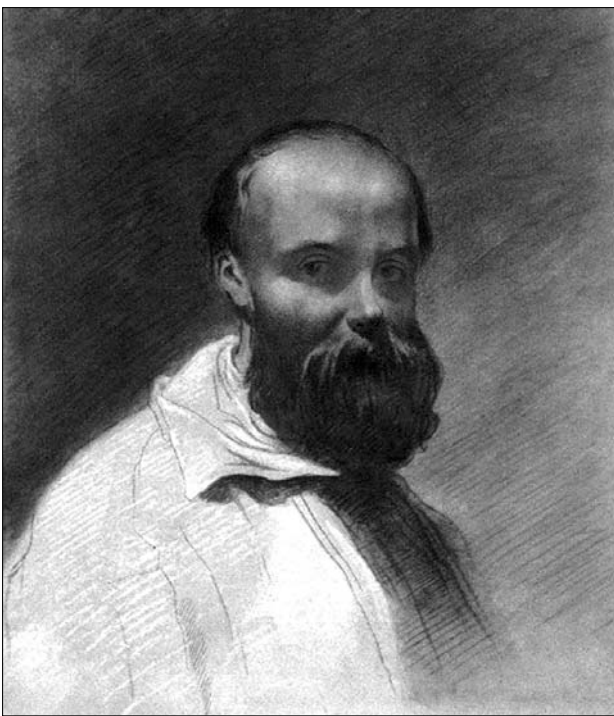
тербурга. Він знову відростив бороду, про що сповістив у листі від 12 листопада 1857 р. свого покровителя на засланні, коменданта Новопетровського укріплення І. О. Ускова: “...Запустив бороду, справжнє помело”. Нагадаю, що помело — це палиця з прив’язаним до неї на кінці пучком хвойних гілок, ганчірок і т. ін., для вимітання попелу з печей та прочищення димарів. Аналог мітли. У Шевченка метафорично: “Он, бачите, над Києвом / Мітла простяглася...”; “Над самим Віфілієм, боком, / Мітла огненная зійшла...”. Або: “Чи городом, чи то селом / Мете собі, як помелом...” Вживання цього слова стосовно бороди зустрічається, здається лише у Шевченка. Йому в самоіронії не відмовиш...

Нова нижньоновгородська борода відображена у двох Шевченкових автопортретах. Перший створено 27—28 листопада 1857 р. італійським і білим олівцем. На ньому внизу Шевченко зробив дарчий напис чорнилом: “Михайлу Семёновичу Щепкіну, напам’ять 24 декабря 1857 года отъ Тараса Шевченка”. Це був день приїзду великого Шевченкового друга в Нижній Новгород, і тоді щасливий Тарас Григорович записав у Щоденнику: “Святим свято і торжество є з торжество! О третій годині ночі приїхав Михайло Семенович Щепкін”.

Тими щасливими для обох зимовими днями між 25 і 29 грудня на М. С. Щепкіна чекав у залі місцевого театру на кожній виставі найдобріший і найвимогливіший, а головне — найдорожчий глядач — бородатий Шевченко. Майстер буквально відчував на собі захоплений погляд і могутню теплу енергетику поета, в якій його талант розкривався з особливою силою.

Михайло Семенович був свідком Шевченкового захоплення молодого актрисою Катериною Піуновою, яку називав Тетясею (вона зіграла роль Тетяни у виставі “Москаль-чарівник” разом із артистом). Шостого лютого 1858 р. писав Шевченкові з Москви з натяком на його бороду: “Передай мой поцелуй твоей Тетясе. Але ні, не треба, а то я боюсь, чтобы от твоего чолом не зробилось ей дуже душно”. Між іншим, Катерина Піунова згадувала в своїх спогадах “геніальну голову” та “ласкаві очі поета”, його “шапку смушеву”, але жодного разу — бороду. Зате Михайло Семенович у листі до Шевченка від 15 січня 1858 р. написав: “Целую тебя в бороду. Твой М. Щепкин”.

Другий автопортрет із бородою Шевченко виконав у Нижньому Новгороді не пізніше 4 січня 1858 р., бо цього дня він передав його в Петербург М. М. Лазаревському через П. А. Овсянникова, в якого тоді мешкав. У Щоденнику записав 4 січня: “О 8-й годині вечора проводив свого гостя Овсянникова до Петербурга...” Уже 19 січня 1858 р. М. М. Лазаревський відповів

Т. Шевченко. Автопортрет. 1851 р.

мінняв укріплення на власний розсуд, як і про те, що він завжди мав можливість поголитися. Скажімо, про перший автопортрет із бородою, виконаний ним у липні-серпні 1851 р. під час Каратауської експедиції, що мала на меті пошуки кам’яного вугілля на півострові Мангішляку (протягом якої Шевченко створив 45 малюнків), один із найближчих друзів Шевченка на засланні Бр. Залеський розповідав: “...В часі тої мандрівки Шевченко зробив для мене чорною крейдою свій портретик ... замість дзеркала послугувався артист збанком з водою, бо іншого дзеркала не мали ми в степу. Не було також ані бритви, ані цирульника, і для того носили ми борода, хоч властиво оба ми були солдатами”. В той же час Шевченко створив сепію “Се-

бороду, справжнє помело»

Шевченкові: “Спасибі тобі, велике спасибі, мій милий, мой золотой Тарасе, за твой подарок: твое поличие. Ты не мог выдумать лучшего подарка...” Саме з цього портрета на поетове прохання М. М. Лазаревський оперативно замовив 50 фотовідбитків для подарунків друзям і знайомим Шевченка, який у Нижньому Новгороді отримав від М. М. Лазаревського чотири фотовідбитки свого автопортрета. Скажімо, вже 20 лютого він записав у Щоденнику: “Один примірник мого нерукотворного образу подарував М. О. Дороховій, він їй не сподобався, вираз здається занадто жорстким”. Дуже цікаве Шевченкове свідчення про сприйняття його образу сорокасемирічною начальницею Нижньоновгородського інституту шляхетних дівчат М. О. Дороховою, яку поет називав “*піднесеною, симпатичною жінкою*”. Виявляється, вона бачила бородатого Шевченка значно м’якшим, добрішим, ніжнішим... У листі від 22 лютого 1858 р. до М. М. Лазаревського поет щиро подякував йому: “Спасибі тобі, друже мій єдиний, за все і за вся. Добре еси зробив, що заказав 50 штук помянутого образу, нехай поки що земляки дивляться хоть на сей облик бородатого недобитого кобзаря свого”. Потрашаюче свідчення Шевченкової самоіронії, поєднаної з усвідомлення того, що народ український обрав його своїм Кобзарем.

Один із фотознімків із автопортрета Шевченко передав С. Т. Аксакову через М. С. Щепкіна. Російський письменник писав поетові в листі від 14 квітня 1858 р.: “Крепко обнимаю и сердечно благодарю Вас, любезнейший Тарас Григорьевич, за драгоценный Ваш подарок, полученный мною от Щепкина. Кроме сходства, которое, разумеется, для меня всего дороже, портрет Ваш так хорош, что все знатоки приходят от него в восхищение. Долго я не хотел верить, что это фотография. Впрочем, я был прав отчасти: это фотография, подрисованная Вашею искусною кистью, как уверяет меня один знаток этого дела”. Таким чином, С. Т. Аксакову, який познайомився з Шевченком у березні 1858 р. і, судячи з його слів, іншим москвичам автопортрет дуже сподобався. Тарас Григорович у листі до письменника від 25 квітня пояснив: “Я сердечно рад, что вы остались довольны моим бородатым поличием. Это фотографический снимок с рисунка, мною самим сделанного, почему и показался он вам подрисованным”.

Відомо, що згадані фотознімки Шевченкові друзі поширювали з метою збору коштів для його матеріальної підтримки. Відомо, що вони були подаровані С. Т. Аксакову, А. Ф. Білокрисенку, М. О. Дороховій, Я. Г. Кухаренкові, М. М. Лазаревському, Ф. М. Лазаревському, І. О. Ускову, К. А. Шрейдеру, М. С. Щепкіну та ін.

“Приїхав у Москву...”

Дорогою в Петербург Шевченко прибув у Москву 10 березня 1857 р., а з наступного дня і до 26 березня гостював у М. С. Щепкіна з бородою, відрощеною у Нижньому Новгороді. Про це знали митці, які зображували його в московський період. Скажімо, на картині відомого українського художника М. І. Хмелька “Т. Шевченко і М. Щепкін у Москві” (1956) бачимо поета з розкішною бородою. Не забув про неї і народний художник України М. О. Артамонов у картині “Велика дружба. Т. Шевченко і М. Щепкін” (1988), в якій поет і артист змальовані на Красній площі.

У навчально-художньо-просвітницькому кіносеріалі для навчальних закладів і широкої глядацької аудиторії під назвою “Тарас Шевченко. Заповіт”, знятому в 1992—1997 рр., епізод зустрічі поета в Москві з княжною В. М. Репніною представляє його з вусами. Це неточність. Але насправді вона нічого не важить у контексті цього видатного твору, навіть мимоходна згадка про який заслуговує на розповідь про нього. Зокрема, необхідно нагадати, що його авторами були великі українці І. М. Дзюба, П. М. Мовчан, Б. І. Олійник і режисер С. С. Клименко. Головний консультант — С. А. Гальченко. Роль Ведучого в цьому се-

ріалі неперевершено прожив Богдан Ступка, який розповів про Шевченка і від його імені стільки, скільки до того та й опісля ніхто й ніколи не розповідав у будь-якому іншому фільмі, та й не тільки фільмі. У ролях: Богдан Бенюк, Петро Бенюк, Олександр Биструшкін, Ярослав Гаврилюк, Тарас Денисенко, Василь Мазур, Анатолій Мокренко, Наталія Наум, Раїса Недашківська, Ярослав Попадюк, Світлана Прус, Галина Стефанова та ін.

У згаданому епізоді з фільму поет і княжна взагалі не розмовляють, адже ця зустріч мало документована й коротко висвітлена в літературі. Та Ведучий заглядає в кімнату, де вони востаннє сидять удвох, і на Ступчиному обличчі бачимо стільки загадковості, зачудування, співчуття... Мені навіть іноді здається, що від цього моменту й почався мій інтерес до Шевченкового перебування в Москві.

Виробництво безпрецедентного за масштабом, сюжетними колізіями, кількістю історичних персонажів і подій кіносеріалу про життя і творчість Тараса Шевченка на замовлення Міністерства освіти і науки України забезпечували Національна кіностудія художніх фільмів ім. О. П. Довженка, Український фонд культури, Всеукраїнське товариство “Просвіта” імені Тараса Шевченка за участю Національної телекомпанії України.

То був геніальний замисел і достойне його виконання. З цим історичним феноменом у галузі національної культури кінця ХХ століття можна порівняти хіба що створення й будівництво в 1993—1998 рр. Культурного центру України в Москві. На жаль, нині величезні й невичерпні можливості цього Шевченкового дому в антимосковському твердженні духовної величч України не задіяні повною мірою, як уповні не використовується і багатющий просвітницько-шевченкознавчий потенціал навчального кіносеріалу, достойного постійного використання в шкільній програмі. Нерозумно нехтувати вже досягнутим і виправданням на ділі.

Ніхто з тих, хто познайомився з Шевченком у Москві, не залишив опису його тодішньої зовнішності, та й давні знайомі — В. М. Репніна, Г. П. Галаган, М. Ф. Савичев — не згадали про бороду. М. Ф. Савичев коротко написав у спогадах, що Шевченко був “худий, похнюплений, убитий фізично й морально...” Насправді немає жодних підстав говорити, що в московському березні 1858 р. Шевченко був морально вбитий. Більше того, в конкретний день 20 березня, коли поет “*пішов до уральського козачини Савича*”, щоб забрати літопис Самійла Величка, який О. М. Бодяньський давно передав йому для Шевченка, а той не спромігся це зробити, Тарас Григорович двічі зацікавлено “*любувався*” Кремлем, відвідав давнього знайомого А. М. Мокрицького, у якого “*полюбувався ескізами незабутнього друга мого, покійного Штернберга*”, а ввечері у сім’ї Станкевичів “*весело, попросту побалакали про Україну*”. Проте саме в цей день Шевченко зіткнувся також з абсолютною неповагою до нього з боку купця-мільйонера О. О. Сапожникова (докладно див. “Слово Просвіти”, 21—27 лютого 2019 р.), а через кілька годин — із незрозумілою байдужістю М. Ф. Савичева, який майже чотири роки тримав у себе літопис Величка, “*сам не знаючи з яким наміром*”. У цій абсолютно конкретній ситуації вразливий поет цілком міг бути морально пригніченим і “похнюпленим”, що й помітив М. Ф. Савичев.

Як відомо, Шевченко виїхав потягом із Москви в Петербург 26 березня 1858 р., але поліцейський нагляд за ним у місті був

поставлений поганенько, і виконувач обов’язків московського обер-поліцмейстера полковник О. І. Кропоткін аж 9 квітня рапортував московському воєнному генерал-губернатору А. А. Закревському відверту неправду: “...Имею честь донести, что отставной рядовой Шевченко 4 сего апреля выехал из Москвы в С.-Петербург” (Центральний історичний архів Москви, ф. 16, оп. 47, спр. 130, арк. 12). Лише 12 квітня в канцелярії московського генерал-губернатора наклали на рапорті О. І. Кропоткіна резолюцію: “Уведомить С. Петербургского Военного генерал-губернатора”. Насправді Шевченко на цей час уже зустрівся з петербурзьким обер-поліцмейстером. Ось як це було.

“Він мені порадив збрити бороду...”

Шевченко приїхав у Петербург 27 березня 1858 р., а вже 29-го зранку з’явився до управителя канцелярії петербурзького обер-поліцмейстера, брата художника А. М. Мокрицького, свого давнього знайомого І. М. Мокрицького:

“Він прийняв мене напівофіційно, напів-фамільярно. Старе знайомство виявилось в дужках. На закінчення він мені порадив

Т. Шевченко. Автопортрет. Офорт. 1860 р.

збрити бороду, щоб не справити неприємного враження на його патрона графа Шувалова, до якого я повинен з’явитися як до головного мого наглядача”.

Готуючись до прощання з бородою, Шевченко вже наступного дня — 30 березня — “*замовив фотографічний портрет у шапці й кожусі для М. О. Дорохової*”. У Повному зібранні творів Тараса Шевченка (т. 5) зазначено, що ця фотографія зроблена в студії відомого петербурзького фотографа А. І. Денбера. В “Шевченківській енциклопедії” (т. 6), стверджується, що автор невідомий. В. М. Яцюк припускав, що автором міг бути український фотограф К. А. Нагорєцький. Поетів друг М. М. Лазаревський замовив 50 репродукцій цього фотопортрета.

До фото, зробленого 30 березня 1858 р., Шевченко звертався, виконуючи автопортрет (офорт) 1860 р. (з бородою, у шапці та кожусі), створений не пізніше 4 квітня 1860 р. Доречно зауважу, що цей фотопортрет, а також фотографії Шевченка в шапці та кожусі, але вже без бороди, зроблені ще й у 1859 р., посприяли свого часу спрощенню та навіть примітивізації Шевченкового феномену під пером партійних ідеологів і деяких шевченкознавців.

У вірші “Низькопоклонники” (1965) на початку брежнєвського “застою” Д. В. Павличко звинувачував:

Вони зі скелі Прометей
Зняли і одягли в кожух,

В смушеву шапку отамана,
Ще й під’язали очкурор,
Щоб стала кривдою омана
А кривда — ласкою й добром.

Синдром “шапки та кожуха” закоренився надовго. Через три десятиліття, вже в незалежній Україні, на світанку нової доби І. Ф. Драч у поезії “Виклик” вимагав:

Скиньте з Шевченка шапку. Та отого
дурного кожуха.

Відкрийте в нім академіка.

Ще одчайдуха-зуха.

Ще каторжника роботи.

Ще нагадайте усім:

Йому було перед смертю всього лише
сорок сім.

У цьому контексті хочу розповісти про таке. Коли в Національному культурному центрі України в Москві ми вирішили встановити погруддя Тараса Шевченка, то за основу зображення було взято автопортрет 26-річного поета (скульптор О. І. Капшук). Відкрив погруддя 31 жовтня 2013 р. Надзвичайний і Повноважний Посол України в РФ В. Ю. Єльченко в присутності директора Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України, академіка М. Г. Жулинського, його заступника, відомого шевченкознавця С. А. Гальченка та колективу Культурного центру й багатьох українських патріотів. Враження було таке, ніби Шевченків пам’ятник стояв на Арбаті з того часу, коли молодий, тридцятирічний поет написав у Москві вірш “Чигрине, Чигрине...” (1844), в якому спалахнуло гірке запитання: “За що скоро-дили списани / Московські ребра?..”, а Український дім виріс навколо нього пізніше... Звернули увагу на дату відкриття? Тарас Шевченко містично постав у самому центрі Москви саме напередодні переломного в історичній долі України листопаду 2013 р., а точніше, за 20 днів до початку Револуції Гідності, яка визначила віджитою, говорячи словами М. С. Грушевського, “нашу орієнтацію на Московщину, на Росію...” Таку подію, пов’язану з Шевченком, варто внести в аннали української історії!

Та повернімося до того дня — 6 квітня 1858 р., — коли Шевченко записав у Щоденнику.. Втім, читаємо:

“Мав велике нещастя облачитися у фрак і з’явитися до свого головного наглядача графа Шувалова. Він прийняв мене просто, неформено, а головне, без належних випадку повчань, чим справив на мене вигідне для себе враження”.

Отже, молодий петербурзький обер-поліцмейстер П. А. Шувалов (1827—1889) оцінив неабиякі приготування до зустрічі з ним колишнього заслання, котрий уважно прислухався до порад І. М. Мокрицького. Найперше зауважу, що Шевченко ніколи не був “фрачником” — саме так тоді називали тих, які носили “куртку з хвостами, полами” (В. І. Даль). У спогадах О. С. Афанасьєва-Чужбинського є сюжет про те, як у Києві 1846 р. вони збиралися в гості. Та Шевченко зізнався:

— А не хочеться мені натягати отого фракта, щоб він ізслиз.

— То й не треба.

— А, може б, просто походити?

— Я бачу, що тобі не хочеться, ну й посидимо дома.

— А справді! Ходім лучче на Дніпро, сядем де-небудь на кручі і засніваємо.

Цікаво, де взяв Шевченко фрак у квітні 1858 р.? Очевидно, у когось із друзів, які “виходили у світ”, скажімо, у братів Лазаревських або у графа Ф. П. Толстого.

До речі, в поетичній творчості Шевченка це слово не вживалося.

Та найголовніше, що поет уже поголив бороду, і віднині й до кінця життя на всіх автопортретах (за винятком уже згаданого офорта 1860 р.) і фотографіях він постає без бороди, але з густими вусами, що звисають донизу. У спогадах І. С. Тургенева, який уперше зустрівся з Шевченком узимку 1859 р., читаємо про його “густі вуса, що закривали губи...” Л. І. Полусмак, з якою Шевченко збирався взяти шлюб 1860 р., говорила: “Був він собі середнього росту — такий мужественний, здоровий чоловик, чорні вуса...” Шевченкові вуса бачимо на всіх автопортретах і фотографіях після гоління бороди. Вони зафіксовані й помертвю маскою поета.